Pelto

Someron Saha Oy

Sahan höyrykone ja koneenkäyttäjä Vilho Ojala. Kuvat kirjoittajan.

Metsien häviämisen pelosta oli Suomen sahateollisuus ankarasti kahlehdittu aina 1800-luvun jälkipuoliskolle saakka. Sahat, ne joita oli, olivat lähinnä kotitarvesahoja, joiden sahausoikeus oli mitätön. Suurimmatkaan sahat eivät saaneet sahata tuolloin kuin 3000—4000 tukkia.

Pieniä kotitarvesahoja oli Someronlakin, jo 1700-luvun alkupuolella niitä oli kaksi silloisen Someron pitäjässä; Kopilan saha Somerniemellä ja Långsjön kartanon saha Pitkäjärven virrassa. Tuon ajan sahat olivat yleensä yksiraamisia, hienolehtisiä ja tuotannoltaan heikohkoja tulvavedenkin aikaan. Vesivoimalla käyviä sahoja syntyi 1800-luvun alkupuolella useita.

Someron seurakunnan alueelle syntyi sahausteollisuutta vasta sitten, kun 1857 sallittiin höyrysahojen perustaminen. Someron ensimmäinen höyrysaha perustettiin Joensuun Kiiruun tilalle 1887, siis sen jälkeen kun viinanpolttimo oli hävitetty. Sen omisti Kyrön (myöh. Loimaan) höyrysaha. Pienempiä sahoja olivat Sillanpään eli Åvikin höyrysaha, Rautelan eli Knaapin höyrysaha sekä Långsjön höyrysaha Pitkäjärven kylässä.

Joensuun eli Someron Saha Oy:n lisäksi oli Somerolla Kaskiston vesisaha, sekä jo aikaisemmin mainitut Sillanpään ja Knaapin höyrysahat 1900-luvun alkupuolella.

Someron Saha Oy perustettiin joulukuussa 1920. Vuonna 1927 perustettiin sahan yhteyteen tiilitehdas, joka sijaitsi Raadelman tilalla, Someron keskustassa. Tiilitehdas lakkautettiin v. 1949. Vuosina 1934—1951 oli sahan tytäryhtiönä Someron Mylly Oy, joka niinikään sijaitsi aivan Someron keskustassa.

Someron Saha Oy:n perustivat tuolloin joulukuussa 1920: johtaja Urho Laakso, tuomarit Mauri Lindström ja Matti Solin, sekä lisäksi perustamassa olivat someralaiset Sulo Soini ja Lauri Rohlman.

Vuonna 1922 mv. Hjalmar Torkkomäki osti sahan osake-enemmistön ja toimi toimitusjohtajana kuolemaansa asti v. 1937, jolloin hänen poikansa Aarne Torkkomäki siirtyi hänen tilalleen.

13. 4. 1967 allekirjoittivat Eino ja Juhani Torkkomäki kauppakirjan, jolla he ostivat sahan osakkeet; tuolloin sahausta ei enää harjoitettu ja saha lakkautettiin.

Sahan pitkäaikaisena isännöitsijänä toimi Reino Parko.

Tuotanto

Someron Saha Oy, niinkuin kaikki muutkin sahat, oli hyvin riippuvainen suhdanteista. Normaaleina vuosina sahan ostama puumäärä pyöri 300 000—400 000 kuutiojalan kieppeillä. Vuotuinen sahaus oli n. 2500 standarttia.

Vähiten koko sahan historiassa sahattiin talvisotavuosina, jolloin sahattiin vain n. 30 std. Puuta ostettiin tuolloin vain n. 10 000 kuu-

Lagius tiesi että kaikki oli tyhjää valhetta. Hän ei välittänyt tyttäristään niin kuin ei ollut välittänyt heidän äidistäänkään. No, vaimo oli haudassa ja nalkutti nyt Jumalalle. Ja kauppias yritti korjata iljettävää luontoaan.

— Maailmassa on paljon ahneita ihmisiä, Aurora Stigelius sanoi surullisesti. — Papan täytyy pitää vaari siitä mitä tapahtuu kun Herra on ottanut papan luokseen.

— Testamentti, tilanomistajan rouva Rindén sanoi riuskasti.

— Minä olen vasta viidenkymmenen, kauppias älähti ällistyneenä.

— Herran tiet ovat tutkimattomat, huomautti kappalaiska joka tuntui pitävän Herraa henkilökohtaisena renkinään.

— Pappa yrittää vain muistaa kuinka sairas hän oli Hauholla viime talvena, Bertha Rindén sanoi uhkaavasti.

Kauppias muisti. Ja muisti myös kuinka suloista oli päästä pois Berthan kovakouraisesta kärsimättömästä hoidosta kotiin Bulevardille, omaan vuoteeseen, Thean hoiviin. Thea ei näyttänyt ärtymystään kun hiestä märkä yönuttu piti vaihtaa aamuyöstä, kun hauteita piti alinomaa vaihtaa, kun kipu repi rintaa. Thea lauloikin, hiljaa, lohduttavasti, sinä yönä jolloin kauppias Lagius oli varma että hänen oli jätettävä tämä elämä.

Muutenkin, kappalaiska, tyttäristä nuorempi, tarmokkaampi ja komentelevampi sanoi tavalla josta kauppias ymmärsi että nyt lähestyttiin varsinaista asiaa. — papan ympärillä on ihmisiä jotka käyttävät pappaa hyväkseen. Papan pitäisi päästä sellaisista eroon. Ahneita, häikäilemättömiä ihmisiä.

— Te puhutte paljon ahneudesta, Lagius sanoi tuumivasti.

— Sitä on kaikkialla, tilanomistajan rouva pahoitteli. — Lähimmät ihmisemme vaanivat meitä maallisen mammonan tähden. Pappa on niin hyvä ihminen, pappa ei näe eikä ymmärrä.

— Käärme, kappalaiska sanoi jylhästi.

— Ovela mielistelijä, Bertha Rindén vahvisti. — Vanhat miehet ovat heikkoja sellaisille. Heitä on helppo huijata.

Werner Lagius alkoi ymmärtää, että tyttäret puhuivat hänestä.

Hän loukkaantui. Hän ei pitänyt itseään vanhana, mies parhaassa iässä.

— Maanmittarin leski tuskin viitsisi ruveta taloudenhoitajaksi ellei hänellä olisi toiveita suuresta saaliista, kappalaiska Stigelius pohti. — Hanseman jätti kyllä sen verran perintöjä että leski olisi selvinnyt ilman työpaikkaakin.

— Jokainen tietää mitä hän ajaa takaa, kiero olento, tilanomistajan rouva tuhahti. — Niin moni ukonhöppänä on huilaantunut naimaan talousmataminsa.

— Onneksi me pidämme huolta papasta. Matami Hanseman sai pikimmin lähteä. Minä kyllä löydän tilalle jonkun vanhemman kunniallisen naisihmisen. Matami Hanseman on aivan liian nuori leskimiehen taloutta hoitamaan.

Werner Lagius oli aivan pöyristynyt. Miettiä asiaa! Totisesti hän mietti asiaa, ja mitä enemmän hän mietti, sitä selvemmin hän ymmärsi mitä hänen oli tehtävä. Tyhmä, veltto ja saamaton hän oli ollut, alistunut tyttärien komenteluun pelkästä tottumuksesta.

Eikö hän saisi pyytää elämänkumppanikseen sitä ainoaa ihmistä josta hän sydämestään piti, jonka seurasta hän nautti, jota hän halusi heliä ja hoivata?

Thea Hanseman hypähti vikkelästi pois oven takaa kun kappalaiska ja tilanomistajan rouva purjehtivat arkihuoneen poikki matkalla yöpuulle. Thea niiasi nöyrästi kun arvon rouvat ohittivat hänet ylimielisellä päännyökkäyksellä.

Ja miksei olisi niiannut nöyrästi, vaikka polvillaan kiittänyt. Olivat typerät naiset tehneet hänelle arvaamattoman palveluksen.

Lagius itse, kiltti ja hidas, olisi tarvinnut Thealta vielä monta pukkausta ennen kuin olisi ymmärtänyt ryhtyä toimiin.

Thea veti verovasti muutaman vaalean kiharan, huolellisesti käherretyn, esiin myssyn alta, asetteli ne otsalle, pörrötti vähän. Hän katsoi itseään nopeasti himmeästä peilistä. Kynttilän valossa hän näytti nuorelta ja avuttomalta.

Lagiuksen ei tarvitsisi katua kauppojeen.

— Thea, ehtisikö Thea vähän tänne? Minulla olisi asiaa.

Thea ajatteli juoppoa maanmittaria joka oli jättänyt jälkeensä äpärän ja kasan velkoja.

— Kauppias näyttää väsyneeltä. Ovat taas kiusanneet.

— Voi Thea. Rakas Thea ...

KAARI UTRIO

Rakas Thea

—Tämä kalusto papan on ainakin vaihdettava uuteen, kappalaiska Stigelius tuhahti.

Werner Lagius katsoi pelästyneenä arkihuoneen tummaa harmonisesti kaartuilevaa biedermayerkalustoa. Kulunuthan se oli, yksinkertaisen raidallinen eikä pöyhkeilevän pönäkkä niin kuin nämä nykyiset kalustot.

— Talo on kuin hautakammio, Bertha Rindén tuomitsi. — Ei minkäänlaista tyyliä. Papan on sopimatonta asua näin vaatimattomasti. Pitää ajatella perhettä.

Werner Lagius huokasi. Tyttäret olivat varmasti oikeassa, he yleensä tiesivät kaiken paremmin niin kuin heidän autuas äitinsäkin oli tiennyt.

Mutta kun kauppias Lagius viihtyi vanhan kalustonsa keskellä. Ja tyttäret kävivät muutaman kerran vuodessa, pitäisikö pelkästään sen vuoksi luopua ... Ja matami Hanseman, hänkin oli monta kertaa sanonut että arkihuone oli mukava.

Kauppias Lagiuksen mieleen nousi kotoisa kuva pimeästä talviillasta Bulevardin talon arkihuoneessa, uunissa tuli, kauppiaalla piippu ja punssilasi, ja Thea Hanseman ompelemassa pöytälampun ääressä, keskusteltiin toimittaja Snellmanin ajatuksista ja suomen kielestä kunnes Fia toi kuuman olutjuuston.

Lapset juoksivat tuolien ympärillä, nipistelivät toisiaan ja parkuivat. Kappalaiska Stigelius ja tilanomistajan rouva Rindén joivat likööriä ja söivät makeisia kiinnittämättä vähääkään huomiota nahisteleviin lapsiin. Niitä oli kaikkiaan viisi, ja kauppias Lagus huomasi häpeäkseen toivovansa että rakkaat tyttäret poistuisivat mahdollisimman nopeasti aviomiestensä luo ja ottaisivat pikkukultansa mukaansa.

Werner Lagiusta nolotti oma kärsimättömyytensä ja pikkumaisuutensa. Lapsenlapset, mikä maailmassa miehelle rakkaampaa? Ilolla heitä piti katsella, nauttia nousevasta polvesta. Nyt pikku Per rikkoi Saksasta tuodun posliinirasian. Kauppias Lagius oli nousemaisillaan mutta hillitsi itsensä.

— Matami Hanseman saa korjata sirpaleet ja viedä lapset nukkumaan, kappalaiska Stigelius soitti kelloa. Lapset alkoivat kiukutella kun puhuttiin nukkumaan menemisestä. Werner Lagius sulki silmänsä ja toivoi että syntymäpäivä päättyisi.

Mikä hänessäkin oli vikana, paha ihminen kun ei osannut iloita juhlapäivästään, kiittää tyttäriään jotka ovat tulleet kaukaa pappaa tervehtimään?

—Minä kerron teille sadun prinsessasta ja merikäärmeestä.

Matami Hansemanin tyyni ääni sai lapset rauhoittumaan. Kauppias huokasi kuin taukoamaton meteli katkesi.

— Matami ei valvota heitä pitkään, villiintyvät vain, tilanomistajan rouva sanoi pahansuovasti. Kauppias ajatteli että lapset tuskin pystyisivät karjumaan kauheammin kuin juuri äsken äitiensä seurassa.

Eikä matami Thea Hanseman koskaan villinnyt ketään. Hänen vaikutuksensa ihmisiin oli aivan päinvastainen.

Thea oli rauhan tyyssija.

Werner Lagius nolostui itsekseen. Kuinka hän tulikaan niin usein ajatuksissaan käyttäneeksi matami Hansemanin etunimeä. Sopimatonta. Tyttäret paheksuisivat — ja matami itse hämmentyisi, vaatimaton ihminen.

Thea Hanseman keräili tyynesti lapset ja posliininsirpaleet. Kauppias seurasi tahtomattaan hohtavanvalkoisen pitsimyssyn alta karannutta vaaleaa kiharaa. Thea oli pieni ja hentoinen, tuskin kauppiasta olkapäähän — miten hän oli senkin huomannut? Ja mieleen tuli väkisinkin Thean ensimmäinen mies maanmittari Hanseman, sellainen köriläs, suuri kuin vuori, ties miten oli rutistanut Thean ...

Mitä hän nyt ajatteli! Aurora puhui jotakin terävästi ja kovasti. Tyttö oli oppinut äidiltään nalkuttavan puhetavan, ei käynyt kateeksi kappalaista, vävyparkaa.

—Ihmisen elinpäivät, kappalaiska Stigelius sanoi kuin saarnastuolista. — Papan pitää valmistautua. Viimeinen tahto on tärkeä.

Mistä ihmeestä tytär puhui? Kauppias katsoi Auroran leveitä kasvoja ja pystyi tuskin hillitsemään vastenmielisyyden värähdyksen. Hän oli luonnoton isä, tunteeton ihminen joka ei osannut rakastaa tyttäriään niin kuin kunnon miehen tuli. Hän oli aina ymmärtänyt virheensä ja yrittänyt korvata sen suomalla tyttärilleen kaiken maallisen hyvän mikä hänellä oli annettavissa — ja sitä toki rikkaalla puutavarakauppiaalla oli yllin kyllin.

Mutta sisässään kauppias Werner

tiojalkaa. Tätä sota-aikaa lukuunottamatta oli kuitenkin sahan huonointa aikaa 1930-luvun alun lamakausi, kun esimerkiksi v. 1931 saha markkinoi sahatavaraa vain noin 300 standarttin verran.

Eniten taas saha tuotti 1950-luvulla, jolloin parhaimmillaan ostettiin puuta yli 600 000 kuutiojalkaa, ja tuolloin vuotuinen sahaus kohosi 3200 standarttiin. Syynä tähän oli puutavaran hyvä menekki ja metsänomistajien puutavaran myyntihalukkuus, lumivahingot kun aiheuttivat hakkuita.

Sahan tuotannosta meni vientiin n. 70 %; lähinnä ostajia oli Englannissa ja Hollannissa, mutta myös Irlantiin, Saksaan ja Ranskaan suuntautui osa viennistä.

Alkuaikoinaan Someron Saha Oy kuului noin kuudenkymmenen lounaissuomalaisen pikkusahan muodostamaan Vienti-Export Ltd:hen, mutta jo vuodesta 1948 alkaen saha alkoi myydä ulkomaille suoraan.

Vientiin meni lähinnä vain lajittelematonta, ns. uussahatavaraa. Kotimaahan saha myi höylättyjä siltalankkuja ja halpaa pintalautaa, jota käytettiin rakennuksilla valauksessa. Sahalta lähti siltalankkuja mm. Joensuuntien uuden sillan ja Hovirinnan sillan rakennustöihin.

Kuvassa yksi sahan rimatarhoista.

Metsätyöt

Someron Saha Oy hankki tarvitsemansa raaka-aineen lähinnä Someron, Somerniemen ja Tammelan alueilta. Alkuaikoina tämä onnistuikin hyvin ja raaka-ainetta oli jatkuvasti riittävästi saatavilla, mutta sahan viimeisinä vuosina olivat kuljetuskustannukset pudonneet niin alas, että ostajia ilmaantui kaukaakin ja Someron Saha Oy:llä alkoi ilmetä vaikeuksia puutavaran saannin kanssa.

Sahan alkuaikoina saha hankki miltei kaiken puutavaransa lähinnä metsänmyynnin l. pystymyynnin kautta. Vain noin 10 % tuli hankintamyynnin kautta. Tästä syystä oli etenkin talvisin sahan palkkalistoilla paljon työmiehiä. Parhaina talvina saattoi sahalle työskennellä jopa parisen sataa miestä.

Hevonen oli korvaamaton tukkien kuljetuksessa kannoilta teiden varsiin. Tästä syystä metsissä työskenteli myös paljon hevosmiehiä. Tukkeja oli sahalla talvisin ajamassa 20—30 hevosta, jotka olivat tukinajajien omistuksessa. Sahalla ei tavallisesti ollut kuin pari hevosta, nekin sahalla tukki- tai rimatarhassa.

Sahan siirryttyä hankintamyyntiin ei sahakaan tarvinnut enää metsätyöväkeä, ainoastaan n. 5—6 miestä oli enää palkattuna.

Koneistuminen näkyi vahvasti myös sahan metsätöissä, sillä alkuaikoina ei moottorisahaa käytetty juuri lainkaan savotalla, käytettiin esim. kirvestä tai justeerisahoja. Myöhemmin ei sitten juuri muuta käytettykään kuin moottorisahaa.

Metsätöiden johdossa oli sahalla pitkään töissä ollut Arvo Niemi. Metsätyöläiset kutsuivat häntä metsäpomoksi.

Kuljetukset

Tukkien kuljetukseen savotalta sahalle tarvittiin monien käsien välittämä työ. Puiden kaatamisen jälkeen hevoset vetivät tukit teiden varsiin, josta ne sitten vietiin autoilla eteenpäin. Mutta ennen autojen valtakautta tukit uitettiin, sieltä missä se oli mahdollista, sahalle, joka tästä syytä sijaitsikin aivan Paimionjoen rannalla.

Uittotöihin tarvittiin paljon miehiä. On laskettu, että eräänäkin vuonna olisi ollut sahan uittotöissä jopa 50—60 miestä. Pisimmät reitit olivat mm. Palikaisten myllyrannasta ja Letkun Myllyn luota sahalle, Someron keskustaan. Kauempaa kuin Letkun myllyn luota ei voitu uittaa, koska myllyllä ei ollut tukkiränniä. Puut piti siis ensin kuljettaa uittoväylän luo muilla konsteilla.

Jokiuitot olivat lähinnä hajauittoja, mutta järviuitot suoritettiin lauttauittoina. Keluvene hinasi jopa 5 000—10 000 tukkia sisältävää lauttaa eteenpäin. Veneessä oli neljä miestä, jotka kiersivät varppia; toisinaan oli heidän apunaan viides mies pienemmässä veneessä. Hänen tehtävänään oli kuljettaa keluveneen ankkuri jonkin matkan päähän ja heittää se veteen. Myöhemmin saha hankki moottoriveneen lauttoja hinaamaan, ja raskas työ helpottui suuresti. Järviuitot oli pakko suorittaa öiseen aikaan, niin tuulesta ei ollut niin paljoa haittaa. Yhdessä yössä ehdittiin lautta hinata Viikin sillalta Ihamäkeen asti.

Noususuhdanteen aikaan Someron Saha Oy:kin toimi läpi vuoden. Niinpä tukkejakin uitettiin jopa talvisin. Tällöin pelättiin kuitenkin tukkien juuttuvan jäihin, ja jouduttiin miettimään vaihtoehtoisia kuljetusmuotoja eli tukit olisi nostettu vedestä pois. Myöhemmin oli repsikkasillan edessä joessa allas, jonka sahan konehuoneesta tuleva lämmin vesi piti sulana. Ennen kuin allasta oli, tukit nostettiin suoraan joesta repsakkasillalle raameihin, ja

siitä sitten edelleen sahaukseen, mutta ongelmana oli tuolloin pannunpesään joutuva jää ja lisäksi hidastunut työtahti; jäiset tukit olivat raskaita sahata.
Sahalla oli ennen myös tukkitarha, joka ulottui vanhalta tieltä (uutta tietähän ei tuolloin vielä ollut) sahan rakennuksille asti. Talvisin tukit pyrittiin ajamaan ensin tukkitarhaan ja sieltä sitten vasta tarpeen mukaan sahattavaksi. Tukkitarhassa oli apuna pari sahan omaa hevosta, joita käytettiin tukkien apuna tukkien siirtelyssä paikasta toiseen.

Uittoja Someron Saha Oy:llä oli aina 1950-luvulle asti, mutta sitten siirtyivät muut kuljetusmuodot kannattavimmiksi ja tarkoituksenmukaisemmiksi.

Sahalta tuleva lautatavara kuljetettiin 1920-luvun alkupuolella ensin hevospelillä Vaulammille, sieltä vesiteitse proomuilla Loimaalle ja sieltä sitten junalla Turkuun, josta sitten puutavara jatkoi matkaansa ulkomaille. Myöhemmin sahatavara kuljetettiin kahden hevosen vetämillä vankkureilla Jokioisiin ja sieltä sitten edelleen junalla. Vankkurikuormaan mahtui kerrallaan n. 60—70 kuutiota lankkua. Autojen alettua ajaa tukkeja ja lankkuja ei hevosia tarvittu muuten kuin metsässä, kannoilta poisajossa. Kuitenkaan autojen käyttö ei ollut aivan ongelmatonta: erikoisjärjestelyjä tarvittiin usein, esimerkiksi Hirsjärven ahteeseen oli tarvetta rakentaa kaksi lankkukäytävää autoteiksi, kun raskaat autot eivät muuten olisi päässeet jyrkkää mäkeä ylös.

Vuonna 1928 Someron Saha Oy osti ensimmäiset kuorma-autonsa: kaksi pientä, lyhytlavaista autoa, joilla pystyttiin kerralla kuljettamaan puuta puoli stdiia, mutta täilöinkin piti kuorma sitoa osittain kapean ohjaamohytin sivuille, ja kuormasta tuli kuitenkin juhlavan korkea. Myöhemmin oli sahalla samanaikaisesti käyttössä 4 kuormaautoa ja 2 traktoria.

Vedestä sahaukseen

Alajuoksulla oli erottelupaikka, jossa tukit lajiteltiin tuumittain. Jonkin matkan päässä tästä oli miltei koko joen yli ulottuva käytävä, jolla seisoivat liukupojat ohjailemassa kekseillä tukkeja sahalle. Eri tuumakoot kulkivat omia reittejään, jotka oli erotettu toisistaan puomeilla. Liukupoikien vastuuna oli, että tukkeja meni koko ajan riittävästi sahaukseen.

Alkuaikoina tukit nostettiin joesta taakkoina taakkahaalarilla, joka sisälsi toistakymmentä tukkia. Taakalla, eli eräänlaisella vaijerilla, nostetut tukit laskettiin nipuissa leveälle pöydälle, jota pitkin ne sitten hinattiin ylös sahaan. Myöhemmin sahalle rakennettiin repsikkasilta, ja transportit huolehtivat koneellisesti tukkien nostosta ylös sahalle.

Alhaalla rannassa työskenteli alarepsikka, jonka tehtävänä oli tukkien syöttö tukkirannasta transporttiin. Aikaisemmin, transportin ollessa uusi, tarvittiin myös ylärepsikka vetämään tukit sisälle sahaan. Mutta koneellisen transporttien tultua taloon ei ylärepsikkaa enää tarvittu.

Sahaaminen

Sahaus itsessään tehostui vuosien varrella moninkertaisesti, mutta samalla se muuttui sahureille raskaammaksi, kun tukkeja piti syöttää raamien läpi yhä nopeammin. Aluksi oli sahaus hyvinkin hidasta; Sahureitakin oli yhdellä raamilla kaksi, yksi tukin kummassakin päässä. Raamit olivat rinnakkain ja sahan katossa oli ilmaraita, jota pitkin apusahuri työnsi tukit toiseen raamiin.

Jonkin aikaa oli sahalla käytössä myös ns. tuplaraami, josta meni läpi kaksi tukkia rinnakkain, mutta tuplaraami ei kuitenkaan ollut oleellisesti nopeampi, ja sen käytöstä luovuttiin.

Myöhemmin sahassa oli kaksi raamia peräkkäin. Toisessa otettiin tukista kuoret pois ja toisessa vasta rikottiin tukki laudoiksi. Tätä sahausta kutsutaan pelkkaukseksi. Pelkkaus oli hyvin taloudellista, sillä puu tuli hyvin tarkkaan käytettyä, eikä rimoja tullut niin paljon kuin aikaisemmin. Mutta eivät rimat hukkaan joutuneet: sahan työntekijät käyttivät niitä talojensa lämmitykseen.

Laudan kuljetus sahassa järjestettiin niin, että lauta meni automaattisesti kanttiin. Tasauspöytä uusittiin ja uusi pöytä kuljetti puutavaran suoraan vaunuihin. Molemmat raamit vaihdettiin kerran sahan olemassaolon aikana. Sahan raamit olivat puolipikaraameja, niissä tarvittiin raamien välillä välimies, joka pudotti puun kuljetushihnalle.

Myöhemmin puutavara alettiin katkaista jo sahassa. Aikaisemmin oli sahassa vain lyöty hukkapäät

Teroitushuone. Raamien terät vaativat tarkkaa huoltoa.

Kuljen pellon yli

maa kukkii askeleissani

kesän unia

Kuuset kuuntelevat taivas on jännittynyt maa täyttyy valolla

ja ihminen

ennen jouluyötä

Pärevalkeitten aikaan

Jouluvalmistelut ja joulunvietto viime vuosisadalla oli aivan toista kuin nykyään. Piti kaikki tehdä omassa taloudessa, kuten kinkut, syltyt, makkarat, maltaat, kaljat, livekalat ja monenmoiset leivonnaiset.

Teurastuksen yhteydessä piti varata rasvat ja talit kynttilöitä varten, päreitä piti kiskoa, että niitä oli aina orsilla kuivumassa. Kulutus oli suuri vielä silloinkin, vaikka isä jo lampun osti. Illat ja aamut jatkuvasti päre paloi pihdissä, ja piti se sytyttää silloinkin, kun mentiin naapuriin syyspimeällä iltaa istumaan, jos ei ollut aivan tärkeä puhdetyö menossa.

Näitten valojen aikana tehtiin puhdetöitä, miehet puutöitä, jalkineiden, valjaiden ym. korjausta, naiset kehräs, karstas ja kutoivat.

Kun kaikki piti tehdä itse, niin siinä ne illat kuluivat. Tämä olikin pitkien syys- ja talvi-iltojen ainoa ilo. Ei tarvinnut *vahlata* yhteenpaikkaan, sano Tammelan äijä, kun noidannuoli oli niskassa eikä pää kääntynyt.

Kun alkoi ilmestyä sanomalehtiä, niin lukutaitoisin henkilö luki siinä samassa valossa uutiset, niin että kaikki sen kuulivat.

Jos lukutaito oli heikko, saattoi käydä kuten eräälle torpan isännälle, kun hän luki viime vuosidalla ilmestyvää Sanomia Turusta-lehteä. Hän päivitteli ja ihmetteli, "kun on myytävänä simmonen aura kun tekkee kymmenen vakkoo.." Uutinen todellisuudessa oli, että on myytävänä Auran pitäjässä kymmenysvaaka. Naapuri oli juoni, kertoi myös lukeneensa saman uutisen, ja ihmeteltiin yhdessä. Nyt kääntöaurojen aikana ei sellaista enää ihmeteltäisi.

Mutta pysytään nyt vielä joulun tunnelmissa. Tarinoimme tässä kerran Mikko Paakkosen kanssa. Hän muisteli isoisänsä kertomaa syntymäseudultaan Kalvolan pitäjän rajamailta läheltä Tammelan rajaa, josta oli matkaa Kalvolan kirkolle lähes kolmekymmentä kilometriä. Elettiin viime vuosisadan viimeisillä kymmenillä. Paakkosten talossa oli tapana jouluaattona käydä tervehtimässä sukulaisia ja viemässä erinäisiä lämpymäisiä, sillä jouluksi yleensä oli varattu monenlaiset pöydänantimet. Tästä oli tullut jo monien sukupolvien perinne.

Näin myös silloinen Paakkosen isäntä oli valjastanut hevosen ja lähtenyt tavanomaiselle retkelle. Siinä se iltapäivä kuluikin, pitihän vaihtaa ajatuksia puolin ja toisin, mitä taas vuoden aikana oli tapahtunut.

Oli jo iltapimeä, kun hän oli saapumassa kotiin ja puiden välistä alkoi näkyä tulen loimotusta. Tämä näky pelästytti hänet niin, että hän oli menettää tajuntansa. Ajatteli, onkohan ne nyt jouluaattona käsitelleet tulta varomattomasti, kunnes asia paljastui. Sieltä oli tulossa apostolin kyydillä joulukirkkoon matkaavaa peräkylän väkeä, jolla ei muuta kulkuneuvoa ollut. Tämä troikka käsitti toistakymmentä henkeä ja päresoihtuja oli useampia. Näin tämä näky tuntui uhkaavalta vastaantulijan silmään ensi näkemältä. Mutta kun asia paljastui, oli kaikki hyvin. Vaihdettiin hyvänjoulun toivotukset puolin ja toisin ja matka jatkui. Vaikka äsken oli kuin pala kurkussa, niin nyt jo tilanne rauhoittui, kun pääsi kotiin kertomaan kuulumisia ja matkahavaintoja.

Matkan rasitukset karistettiin saunan löylyihin. Kun aattoillan ateria oli syöty, piti hetki nukkuakin, sillä kirkkoreissulle piti lähteä hyvissä ajoin.

Se päresoihtujen varassa matkaa tehnyt joukko patikoi yön aikana niin, että he ehtivät hetken levätä ennen jumalanpalveluksen alkua niinsanotussa matkatuvassa, joka oli kirkolla.

Silloin pärevalkeiden aikana oli jokaisella kulkueessa oma tehtävänsä. Hän joka soihtua hoiteli, oli vastuussa siitä että ei tuli syönyt pärettä liian nopeasti. Tämä riippui palavan päreen asennosta. Paluumatkalla tuli jo päivänvalokin avuksi.

Se varapäreitten kantaja oli joukon vähäosaisin. Hänen piti olla valmiina, kun uutta pärettä pyydettiin, sillä uuteen piti saada vielä tuli edellisestä. Näin säästyi tulitikut. Tästä varapäreitten kantajasta johtunee vielä tänä päivänäkin sanonta "sell on vähä pärrei kainalos".

Tämän päivän ihminen varmasti ajattelee, oliko sen retken anti sen vaivan väärtti, joka siitä koitui. Mutta kun kelaa eletyn elämän nauhaa sata vuotta taaksepäin, niin jo arvaa, että se oli lähes ainoa mahdollisuus saada yhteyttä muuhun maailmaan. Silloin pappi luki uutiset saarnastuolista ja epäviralliset kuuli kirkonmäellä. Se riitti sen ajan ihmiselle. Kirkkoreissu oli kuin puhdistuslento, jos siihen vielä sisältyi ehtoollinen samalla reissulla, niin enempää ei enää toivottu.

Sahan työntekijöitä noin vuonna 1939.

poikki, ja sitten puutavara oli taaplattu, ja vasta tapulista poisoton jälkeen se justeerattiin määrämittaiseksi eli katkaistiin määrättyyn mittaansa.

Aikaisemmin sahassa oli myös halkaisusirkeli, jota kutsuttiin myös teevimyllyksi. Aluksi esim. rimat katkottiin sahan edessä rekeen, jonka kaksi hevosta veti rimatarhaan, samoin myös laudat lastattiin rekeen ja hinattiin lautatarhaan. Noin vuonna 1927 tehtiin kärräysradat. Lautatarhassa ratoja oli kaksi ja puutavaraa työnnettiin vaunuissa rautatien kiskomaisia ratoja pitkin miesvoimin taaplattavaksi. Tästä rautatiemäisyydestä johtuen ovat eräät ilmoittaneet olevansa ainoita, jotka ovat kulkeneet Somerolla rautateitse.

Muutamia vuosia ennen kuin saha lopetti toimintansa, ostettiin lautatarhoihin trukit, jotka muuttivat raskaan ja vaativan taaplaustyön täysin. Tällöin trukit tulivat taaplareiden tilalle ja kärräysradat poistettiin turhina. Aikaisemmin lankkuja ja lautoja jouduttiin usein kanniskelemaan olkapäillä, kun lautatarhassa oli vain yksi rata (myöhemminhän niitä oli kaksi) ja taapeleita tehtiin kauemmaksikin kuin aivan radan viereen.

Ennen trukkeja taaplaus vaati tarkkaa silmää ja vakaata kättä. Alempana seisova taaplari vipusi lankun toisen pään ylös, niin että taapelin kerrosta ylempänä oleva taaplari sai tartutuksi laudan päähän, ja ylöspäin vipuaminen jatkui lautatapulin huipulle saakka. Taapeliin piti jäädä kunnolliset ilmanvaihtohormit, jotta puutavara olisi kuivunut mahdollisimman tehokkaasti. Tottunut taaplaaja osasi heittää pitkät ja pätkät laudat heti sopiville paikoilleen.

Sahaa pyörittävä koneisto oli alasahassa, jossa työskenteli purupoika. Purupojan tehtävänä oli katsoa, etteivät koneet juuttuneet sahanpuruun ja että sahanpuru kulki moitteettomasti kuljetushihnallaan pannunpesän päälle ja sen luukuista pannunpesään. Purupojan työ suojaamattomien koneiden keskellä oli riskialtista ja pieniä haavereitakin sattui silloin tällöin.

Alasahassa oli myös kuorimakone ja hakemylly, jälkimmäinen siitä asti, kun saha alkoi tuottaa keittohaketta. Hakkeen valmistus vähensi rimatöissä vaadittavaa työväkeä, mutta kuorimakoneen ja hakemyllyn käyttö taas vastaavasti lisäsivät työvoiman tarvetta.

Konehuoneen molemmat kattilat uusittiin kun ne jäivät sahauskapasiteettiin nähden liian pieniksi. Höyrykoneita oli konehuoneessa kaksi, toinen koneista käytti aikoinaan sahan myllyä.

Sahalla oli töissä myös muutamia naisia, vaikka saha olikin työn raskauden tähden hyvin miesvaltainen. Naiset tekivätkin yleensä vain kaikkein kevyimmät työt, kuten toimivat riman erottelijoina, "rimanronkkijoina", olivat rimakuormia tekemässä, höylässä, olipa muutama jopa kuivaamossa ja puusepänverstaalla. Mutta naisillekaan eivät olleet vieraita 9—10 tunnin työpäivät, jotka alkoivat pillin soidessa kello 7.00 ja päättyivät kello 16.00, lisäksi sahan pilli tiedotti aikaa paikkakuntalaisille kello 11.00.

Sahassa tarvittavan henkilöstön määrää koneistuminen vähensi huomattavasti, sillä koneistumisen alkuvaiheessa tarvittiin sahan alueella n. 50 työntekijää, mutta koneistumisen tultua päätepisteeseensä ei tarvittu enää kuin 30. Kun saha lopetti toimintansa oli sen palveluksessa n. 45 ihmistä.

Tytäryhtiöt

Someron sahan toiminta ei rajoittunut ainoastaan sahaukseen ja muuhun puunkäsittelyyn, vaan sillä oli yhteydessään monenlaisia ja monia tytäryhtiöitä. Vuonna 1927 perustettiin Someron Saha Oy:n tytäryhtiöksi Tiilitehdas. Tiilitehtaan raaka-aineen saanti oli turvattu, sillä Someron maaperähän on tunnetusti savea. Tiilitehdas toimi Raadelman tilalla, Someron keskustassa. Tiilitehtaan yhteydessä oli sahan talli, jossa sahan muutamat hevoset viettivät yönsä. Tiilitehdas lakkautettiin vuonna 1949.

Someron Mylly Oy perustettiin 1934 sahan tytäryhtiöksi. Mylly sijaitsi samassa rakennuskompleksissa sahan tuotantotilojen kanssa. Mylly sai käyttövoimansa sahan höyrykoneesta ja näin ollen sijaitsi aivan sahan konehuoneen yhteydessä. Mylly oli kivi- ja valssimyllylaitos, ja sen yhteyteen kuului myös viljanpuhdistamo. Mylly lopetti toimintansa vuonna 1951.

Sahan yhteydessä toimi puutyoverstas, joka ei kuitenkaan ollut niin itsenäinen tuotantoyksikkö kuin esim. Tiilitehdas. Puutyöverstaan tekemisiä johdattelivat sahalta tulevat työkäskyt. Kuitenkaan verstas ei ollut täysin sidoksissa sahaan, vaan se otti myös tehtäväkseen erilaisia tilaustöitä. Puutyöverstaan miehet rakensivat itselleen huoneet konttorirakennuksen yläkertaan. Ja kun sahan toiminta oli lakkautettu, jatkoi puutyöverstas vielä jonkinaikaa toimintaansa valmistaen erilaisia huonekaluja. Nykyisin verstaan tiloissa on Someron Kumi ja Puu Oy.

Sahan pajalla ei ollut muita töitä kuin ne mitä saha itsessään siltä tarvitsi, ts. paja ei ottanut töitä "ulkoa". Kuitenkin sahan sepällä oli jatkuvasti töitä, sillä esimerkiksi raamien kiristyshankelit oli pidettävä aina kunnossa. Viimeisinä vuosina oli sahan paja hyvin varustettu, joskaan automaattista jousivasaraa ei ollut. Pajan koneilla pystyttiin suorittamaan miltei kaikkia sahan vaatimia korjaustöitä, sorvausta lukuunottamatta. Alkuaikoina voiman oli korvattava välineet. Hakemylly tuotti viimeisinä aikoina viljalti töitä sepälle, sillä hakemyllyn terät lohkeilivat helposti, jos sinne joutui rautaa. Sahan yhdistettynä seppä-, talli- ja tiilimestarina toimi Rikhard Hagelberg.

Rakennukset

Someron Saha Oy:n tuotantolaitokset sijaitsivat Someron keskustassa, Paimion joen rannalla. Sahan rakennukset on nykyisin purettu, puutyöverstasta lukuunottamatta, ja paikalla on Jokipuiston rivitalo. Sahan lauta- ja rimatarhojen tilalla on nykyään Sahanalueen asuntoalue.

Someron Saha Oy:n konttorina toimi Hjalmar Torkkomäen vartavasten rakennuttama kivitalo. Kolmikerroksinen talo sijaitsee aivan Someron keskustassa, Joensuuntien varressa, kuitenkin aivan sahan yhteydessä, lautatarhojen toisella puolella. Konttoria rakennettiin vuosina 1928—1929. Siihen asti oli konttorina toiminut pieni vaja, konttoritalon vieressä. Konttoritilat sijaitsivat rakennuksen katutasossa. Ylemmässä kerroksessa oli puutyöverstaan työmiesten asuinhuoneet ja alimmassa kerroksessa oli varasto- ym. tiloja. Konttori sai tarvitsemansa sähkön päivisin sahan höyrykoneesta; öiseen aikaan valaisi ostettu sähkö. Nykyisin talo on yksityiskäytössä.

Sahan pannu, kahdessa kerroksessa.

Someron Saha Oy rakennutti 1920-luvulla työntekijöilleen asuntolan. Tämä kaksikerroksinen puutalo sijaitsi niinikään lautatarhojen laidalla, nykyisen vanhantien varrella. Sahan lakkauttamisen jälkeen se toimi monissa eri toiminnoissa, viimeisimmin yksityis-kotina. Nykyisin taloa ei enää ole, vaan se joutui siirtymään rinnakkaistien tieltä.

Lopuksi

Someron sahateollisuus ei päässyt koskaan kehittymään todella suurimittaiseksi vientiteollisuudeksi, koska paikkakunnalta ei ollut tarpeeksi kuljetusmahdollisuuksia. Kuitenkin Someron Saha Oy:llä on ollut vaikutuksensa Someron teollisuuden kehitykseen. Puhumattakaan niistä kertomuksista, jotka ovat jääneet elämään kansan keskuudessa sahasta ja sen työntekijöistä.

Onpa Someron kartassa nähtävissä vieläkin muutamia sahasta johdettuja nimiä; Sahanalue, Sahantie, Höyläämöntie ja uutena Lastutie.

Lähdeluettelo

Someron Historia osat I, 1949 & II, 1958
Esko Aaltonen, Someron historia osat I, 1949 & II, 1958
Somero-Lehti, Sahatyön historiaa, 11.10.1968
Haastattelut
Arto Torkkomäki 18. ja 22.10.1990
Helvi Torkkomäki 2.9.1990
Tuula Torkkomäki 21.10.1990

ANTTI HAGGRÉN

Kaskuja isoäidistäni

Isoäidilläni Edit Sagulinilla (1863 —1946) oli jonkin verran huono nimimuisti, varsinkin suomenkielisiin nimiin nähden. Lounais-Suomen Sähkön edustaja Hurmerinta (taiteilija Olavi H:n isä) Tl. Koskelta tuli asioimaan ja mummu karahteerasi häntä härra Hirmurinnaksi. Hurmerinnan ilmeistä isoäiti päätteli, että jotain oli mennyt vikaan ja ehätti korjaamaan: "Niin, härra Korkeajännitys." (Hyvä ettei sanonut Verikeuhkoksi. A. H:n tulkinta.)

Sota-aikana lotat jakoivat keskinäistä tehtäväkenttäänsä. Isoäitini ehdotti omalta osaltaan: "Minä voisin edelleen olla munituslottana."

Isoäitini kompastui Someron Säästöpankin ulkoportaissa. Hovikuski Aku Suutela riensi auttamaan ja samalla voivotteli tapahtunutta. "Ei se mittä tee, jos minä lankeen, kun ei vaan minu vekseli kompastu", lohdutteli mummu.

Joskus 1930-luvun lopulla vietettiin suojeluskuntatalossa lottien puurojuhlaa. Hupiohjelmaksi oli valittu tilaisuuteen sopivana joululeikki "Hei tonttu-ukot hyppikää". Esittäjinä oli pyylevähköjä naisia, kuten Elli Malenius, Larkin mamma (n. 150 kg), Helmi Haggrén ja isoäitini (silloin n. 75-vuotias). Kaikki meni hyvin, kunnes isoäitini housuista katkesi kuminauha. Kuminauha korjattiin. Esitys pantiin uusiksi ja sai valtavat aplodit.

Elettiin 20- ja 30- lukujen vaihteessa, kun isoäitini kehui: "Nyt minä olla löytäny shafööri, joka ajaa hiljaa." Talosen taata oli vanhoilla päivillään ostanut auton ja ruvennut ajamaan taksia. Seuraavalla paluumatkalla taata ajoi hieman ohi Långsjön tiehaaran ja pyysi, että rouva tulisi ulos autosta, kun hän peruuttaa. Isoäiti neuvoi: "Mutta eihän tässä mitä hämminkki ole. Härra Talonen bakka vaan viis meetri ja käänty vasemppaa." "Juu juu, mutta kun minä en ossaa viälä kaikkia tän auton konsteja." Mummu käveli loppumatkan. Siihen päättyi hiljainen ajo.

Jk. Maanviljelysneuvos Waldemar Sagulinin kuoltua 1915 joutui Långsjön kartano vuosikymmeniksi hänen leskensä Edit Sagulinin hoitoon. Edit oli ponteva ja samalla huumorintajuinen emäntä, jonka repäiseville puheille antoi lisäväriä huono suomen kielen taito, mikä ilmenee myös hänen tyttärenpoikansa agronomi Antti Haggrénin muistelmista. T. H.

jossa ylä- ja alakulttuuri hahmottuvat vasta toinen toistaan vasten? Naamiointipolttareihin kuuluu usein oleellisena osana rohkea ja estoton vastakkaisen sukupuolen lähestyminen ja yleisimmin seksuaalisuuden korostaminen. Tämä alakulttuuriin kuuluva "normiton" esiintyminen on ymmärrettävä vastapainona niille tiukoille normisäädöksille, joilla vallitseva avioliittojärjestelmä rajoittaa suhteita vastakkaiseen sukupuoleen avioliiton solmimisen jälkeen. Tämä selittää esimerkiksi sen, miksi minun piti omissa polttareissani valokuvata nimenomaan vain naisia.

Yläkulttuurin pilkka voi naamiointipolttareissa saada muunkinlaisia muotoja kuin seksuaalisuuden korostaminen. Huomion kohteeksi sopii vaikkapa golf, joka on vähitellen saavuttanut lähes virallisen aseman yläkulttuurin seurustelutavoissa, ja joka vanhaan suomalaiseen maalaiskulttuuriin yhdistettynä saa aivan uudenlaisia ilmenemismuotoja. Usein yläkulttuurin pilkaksi riittää jo se, että pidetään normaalia voimakkaampaa ääntä ja aiheutetaan poikkeamia arkielämään.

Osa kaupunkilaiskulttuuria

Joensuuntiellä osaksemme tullutta ihmettelyä selittää ainakin osittain se, että polttarit ovat ennen kaikkea osa kaupunkilaiskulttuuria. Sana "polttarit" juontaa juurensa saksan kielen sanasta "polterabend", joka tarkoittaa häiden aattojuhlaa. Sanan alkuosa "polter" merkitsee melua, hälinää ja meteliä, mikä kertoo paljon näistä saksalaisista juhlista.

Saksalaisen vaikutuksen lisäksi suomalaiseen polttariperinteeseen on tullut vaikutteita myös Ruotsista. Ruotsalaiseen perinteeseen kuuluvat svensexat (miestenkeskeinen juhlinta) ja möhipat (naistenkeskeinen) muistuttavat suuresti suomalaisia polttareita, mutta Majavan mukaan näitä ilmiöitä ei voida varmuudella pitää saman perinteen alueellisina toisintoina.

Polttareihin kuuluu olennaisena osana juhlinnan kohteen saattaminen tekemisiin vastakkaisen sukupuolen kanssa.

Polttarit eivät ole siis mikään 1970- ja 80-lukujen keksintö, vaan niitä on esiintynyt Suomessa aina 1880-luvulta lähtien, ja erityisesti saksalaisen kulttuurin kautta niiden juuret menevät hyvinkin kauas menneisyyteen.

Myös maaseudulla

Vaikka polttarit kuuluvatkin alunperin kaupunkikulttuuriin, on niiden leviäminen maaseudullekin perusteltua. Maaseudulla ne voidaan nimittäin nähdä sen vanhan talonpoikaiskulttuurin jatkona, jossa myös on ollut tapana viettää häiden aattojuhlaa. Läntisessä Etelä-Suomessa ja itäisillä ortodoksialueilla aattojuhlaan on liittynyt seremoniallinen morsiamen tai hääparin kylvettäminen. Tämän ns. morsiussaunan perusmotiivina on ollut puhdistaa morsian (joskus hääpari) tulevaa uutta elämää varten. Kyseessä on siis siirtymäriitti, joka helpottaa siirtymistä vanhasta sosiaalisesta roolista uuteen.

Myös nykyinen polttariperinne voidaan nähdä siirtymäriittinä, jossa naimisiinmenevä jättää jäähyväiset kasvinkumppaneilleen ja laajemmin naimattomien ikäryhmälle. Polttareihin liittyvät seremoniat (jotka tosin vaihtelevat suuresti) vahvistavat siirtymistä ja vähentävät siihen liittyviä riskitekijöitä.

Todennäköistä on, että polttareita nähdään Someronkin keskustassa vastaisuudessa yhä enemmän, sillä halukkuus muokata vanhaa maaseutukulttuuria kaupunkilaisvaikuttein lisääntyy jatkuvasti. Olen tässä kirjoituksessani pyrkinyt valottamaan sitä, että kulttuuri-ilmiönä polttareihin liittyy mitä erilaisimpia kerrostumia. Mutta kun ensi kerralla törmäätte polttareihin, niin muistakaa kuitenkin, että päällimmäisenä tarkoituksena polttareilla on vain hauskan pitäminen ja yhdessä oleminen. Jos polttariseurue toivoo osallistumistanne hauskuuden lisäämiseksi, niin menkää mukaan — ehkä ilosta ja lystistä tarttuu jotain matkaanne.

SIIRI HALTIA

Kolme joulua

Olin kuusivuotias, kun vanhin veljeni Paavo sairastui ankaraan keuhkokuumeeseen. Paavo oli 14-vuotias. Oli joulukuu ja pakkasta. Hän oli kastunut halonajossa. Vaatteet märkänä piti olla työssä. Siitä tuli kaksi viikkoa kestävä kamppailu kuolemaa vastaan.

Lääkäri haettiin kaksi kertaa. Äiti muutti kylmiä kääreitä kahden tunnin välein yötäpäivää. Lääkäri sanoi: "Ei tuo poika kestä tätä kuumetta. Hän on niin heikko ja laiha." Yöllä kun äiti muutti käärettä, niin Paavo valitti kovasti. Me pienet herättiin siihen itkuun. Paavo luki virttä: "Uskon lamppu lakkaamatta öljystäsi loistakoon. Käymään tietä oikeata Herra meitä johtakoon."

Kuolema tuli, Paavo lepäsi valkoisessa arkussa salissa hautajaisiin asti. Tuli joulu, itkun joulu. Äiti itki silmät punaisena. Isä ei antanut tuoda kuusta. Laitettiin hautajaisia, jotka olivat viimeisenä joulukuun sunnuntaina.

Toinen joulu

Kävin Häntälän kansakoulua ensimmäistä luokkaa. Oli joulu tulossa. Valmisteltiin kuusijuhlaa. Opettaja opetti lauluja ja leikkejä. Se oli suurta touhua.

Yli-Yrkkön Ida oli äitini serkku. Hän kutoi punaista sarsia minulle pukukankaaksi joulujuhlaan. Hirvelässä oli hyvä ompelija rouva Tuominen. Hän otti vain mitat, ei tarvinnut mennä "pruuvaamaan" (sovittelemaan). Aina tuli sopiva. Nyt oli pituusmitta hukkunut ja puvusta tuli pitkä. Kaunis se oli, punainen ja vihreällä sametilla koristettu.

Katselin peilin edessä itseäni, hame oli puoleen sääreen. Olin kesällä saanut valkoisen alushameen, jossa oli leveä pitsi liepeessä. Muodin mukaan pitsin piti näkyä vähän hameen alta. Turha toivo, ei näkynyt. Eihän se pimeässä luokassa olisi näkynytkään. Oli vain öljylamppu katossa, jokunen kynttilä kuusessa.

Kaikki me leikittiin, pojatkin, mummun mussua taaton tassua. Vilkutettiin Taavettia ja Tiinaa kannoille. Kellä oli isän saappaat, kenellä äidin pieksut, hyvin jalka nousi. Sitten saimme suuren ruskean piparkakun. Lauloimme jouluvirren, jokainen omalla äänellään.

Sotajoulu

Syksyllä 1939 syttyi sota, niin äkkiä, että ei uskottukaan. Ihmiset touhusivat mitä tehdä. Miehet kutsuttiin aseisiin. Pommikoneet lenteli. Joulu tuli taas, ei se sodasta välittänyt. Oli ankarat pakkaset, vesikin loppui. Koetimme lasten kanssa valmistaa joulua. Synkkää se oli, akkunat peitettiin, valoa ei saanut näkyä. Pihalla kulkiessa myrskylyhtykin piti olla ämpärissä, ettei valoa näy. Joulu on valon juhla. Moskovan Tiltu huusi radiossa täyttä kurkkua, että kohta täältä tullaan.

Tuli sitten jouluaatto ja kuusen haku. Lapset, 5- ja 9-vuotiaat, lähtivät kuusta hakemaan. Oli ankara pakkanen, kuusi jäässä. Lasten raahatessa oksat katkeilivat. Mieli maassa, ei tuommoista kuusta voi sisälle tuoda. Lohdutin heitä: "Haen uuden, antakaa kirves mulle", metsän reunassa kun asuttiin. Ei sen kuusen kauneuden väliä ollut, koristeet sen kaunistaa.

Siinä sitten vietimme joulua lasten kanssa. Mutta ajatukset oli kaukana rintamalla. Siellä miehet taistelivat ankarassa pakkasessa. Minkälainen oli heidän joulunsa.

TANJA RASILA

Hei, "skooleri", tuus tsekkaan!

Mikä on ruumislauta? Millaisilla peleillä ennen ajettiin joulukirkkoon? Miten syntyivät viikatteet tai hohtavat pellavaliinat? Millaista ylipäätään oli elämä entisajan talossa, jossa miehetkin pitivät mekkoja, ja leipäviljaa piti oikein pohtia?

Ai hurja, kyllä se maailma on sitten muuttunut sadassa vuodessa! Kuvittelepa Torppamuseolle asumaan kymmenhenkinen perhe hevosine, lehmine, härkine, lampaine, sikoine ja kanoineen. Mukana menossa ovat pyörineet vielä kissat, koirat, ruotiukko ja kupparimuori. Miltähän tuntuisi asua siinä hyörinässä — jossa kaikille ei riitä edes kenkiä. Paitsi hevosille.

Vai etkö ole vielä käynytkään koko Torppamuseolla? (Olitko kenties kipeä koululaisten museopäivänä viime keväänä?) No, mitä luulet, pystyisitkö asumaan talossa, jonne vesi kannetaan kylmänä kaivosta ja aamulypsylle on herättävä jo ennen kuutta?

Minä varmaankaan en. Mutta silti on mielenkiintoista käydä katsomassa, miten asiat ennen tehtiin — itse käsin ja kotona, koko perheen tarpeisiin. Loppujen lopuksi ne isoisovanhemmat ovat olleet todella välkkyä porukkaa!

Valmistumassa oleva Torppamuseon esite on tarkoitettu eräänlaiseksi käsiohjelmaksi koululaisten joka keväistä museopäivää varten. Sen tavoitteena on puhaltaa torppamuseoon 1800-luvun henkeä ja tuoda sen aikaiset työt ja puuhat lähemmäksi, elävämmiksi. Perimmäinen pyrkimys on kuitenkin tutustuttaa koululaiset "juuriinsa", niin että heille jäisi käynnistä jotain mieleen — vaikkapa vain kuva tai yksityis-

Tanen polttarit olivat tyypilliset naamiointipolttarit, pukeutumisella juhlinnan kohteelle annettiin tietty rooliasu. Kuvat kirjoittajan.

Naamioinnin lähtökohtana on usein naimisiinmenijän tausta, esimerkiksi Tanen kohdalla hiljakkoin virinnyt golf-innostus. Naamiointi on kuitenkin kiinni ystävien kekseliäisyydestä, eikä sen aina tarvitse viitata naimisiinmenijän menneisyyteen. Esimerkiksi minulle itselleni järjestetyt polttarit olivat tyypilliset naamiointipolttarit, mutta en oikein pysty keksimään itsestäni mitään, minkä vuoksi minun piti kävellä Turun kaupungilla karvainen talja harteillani ja vanhasta mopista tehty peruukki päässäni. Tehtäväkseni annettu kaupungilla tavattujen naisien valokuvaaminen sen sijaan liittyy taustaani — onhan valokuvaus ollut harrastukseni jo vuosia.

Naamiointipolttareissa korostuu yleisön ja päähenkilön rooli, sillä molemmat osallistuvat aktiivisesti ystäväpiirin järjestämään ohjelmaan. Jos naimisiinmenijä ei jostain syystä innostu ohjelmasta, voi olla varma, että illasta tulee synkkä ja apea. Usein ohjelma on sellainen, että se edellyttää yleisön ymmärtävän, mistä on oikein kysymys. Tanen polttareissakin tunnelma hieman laski, kun lähes jokaiselle vastaantulijalle piti selvittää, mitä on tapahtumassa ja "voisitko kirjoittaa jonkin viestin Tanen paidanseikämykseen".

Naamioinnin merkitys polttareissa on suuri. Se tekee naamioidusta persoonattoman naimisiinmenijöiden ryhmään kuuluvan henkilön, jonka oikeutena on tässä roolissaan tehdä kaikkea sitä, mitä hänen normaalissa arkiroolissaan ei ole luvallista tehdä. Ystäväpiirin suunnittelema ohjelma asettaa tietenkin omat rajoituksensa naamioidullekin roolihenkilölle luvallisista asioista, mutta usein ohjelma pyritään rakentamaan nimenomaan siten, että se vahvistaa arkinormien rikkomismahdollisuutta. Naamioinnin ei siis tarvitse tehdä naimisiinmenijää kokonaan tuntemattomaksi, sillä polttareissa naamioinnin tarkoituksena on vain viestittää ympäristöön, että "olen menossa naimisiin, nyt vietetään minun polttareitani, joten minulla on lupa tehdä tällaisiakin asioita, joita en normaalisti tekisi".

Ala- ja yläkulttuuri

Naamiointipolttareita voi lähestyä myös hieman laajemmasta näkökulmasta. Neuvostoliittolainen tutkija Mihail Bahtin on esittänyt nykyisin jo tunnustetun kulttuuriteorian, johon kuuluu keskeisesti ajatus karnevalisoidusta kulttuurista. Bahtinin mukaan yläpitämässämme kulttuurissa on kaksi kulttuuria sisäkkäin, virallisen tietoisuuden luoma yläkulttuuri ja tämän yläkulttuurin arvot nurinkääntävä alakulttuuri. Alakulttuuri on torikulttuuria, jota yläkulttuuri sietää oman olemisensa hahmottamiseksi: jos ei olisi alakulttuuria, kuinka yläkulttuuriin kuuluvat tietäisivät kuuluvansa yläkulttuuriin? Tämä selittää mm. sen, miksi karnevaaleja on herroja pilkkaavine esityksineen siedetty oleellisena osana yhteiskunnan elämää.

Bahtinin teoriaa soveltaen voidaan kysyä, eivätkö naamiointipolttarit liity tähän samaan traditioon,

SEPPO KEMPPAINEN

Polttarit — mitä se on?

Enpä ole useinkaan nähnyt niin monta niin hölmistynyttä ja epätietoista katsetta kuin silloin, kun eräänä menneen kesän perjantai-iltana kuljimme Tanen ja muiden poikien kanssa Someron keskustaajaman valtaväylällä. Tanella oli mukanaan uusimman harrastuksensa, golfin pelaamisessa tarvittava välineistö, jonka valitsemisessa me muut olimme hieman auttaneet. Myös Tanen vaatetus oli meidän tinkimättömän tuotesuunnittelumme tulosta.

Kävellessämme siinä Joensuuntien päästä päähän tuli ohikulkevista autoista osaksemme niin äimistyneitä ilmeitä, että mieltäni alkoi painaa epävarmuus, että eikö kaikille ollutkaan aivan selvää, mistä oikein oli kysymys. Jottei nyt kenellekään vain jäisi sellaista harhaluuloa, että Tane pukeutuu normaalistikin kuin 20-luvun englantilainen lordi ja että golfin peluussa ei muuta tarvita kuin vanhan navetan käytöstä poistettu työvälineistö, niin tuotakoon tässäkin esille, että kyse oli Tanen polttareista.

Kuva: Markku Jokinen

Mitä se on?

"Polttareiksi kutsutaan samaa sukupuolta olevien ystävien morsiamelle ja sulhaselle ennen häitä järjestämiä juhlia", kiteyttää polttareiden määritelmän Heikki Majava kirjoituksessaan Polttarit eli miksi sulhanen on niin kalpea (Tietolipas 115). Majava tarkastelee kirjoituksessaan polttareita lähinnä niihin osallistuvien kolmen ryhmän —seurue, naimisiinmenijä ja yleisö —välisten suhteiden kannalta. Tämän perusteella Majava jakaa polttarit kolmeen eri ryhmään: 1) illanvietto, 2) ystäväpiiri ja 3) naamiointi.

Illanvietto-polttareissa kaveripiiri vie naimisiinmenijän esimerkiksi ravintolaan juhlimaan lähiaikoina tapahtuvaa naimisiinmenoa. Ilta ei poikkea normaalista illanvietosta muuten kuin ehkä tunnelmaltaan. Tunnelman ylläpitämiseksi on tärkeätä, että jako seurueen omaan porukkaan ja juhlintaan osallistumattomaan yleisöön pysyy selvänä koko ajan. Seurueen ja naimisiinmenijän välillä ei sen sijaan esiinny eroa.

Ystäväpiiri-polttareilla Majava tarkoittaa polttareita, joissa seurue kohottaa "naimisiinmenijän huomion keskipisteeksi ja ylistyksen kohteeksi". Juhlinnan kohteelta ei odoteta mitään erityisiä suorituksia, vaan hän saa passiivisesti seurata mukana ja ottaa vastaan sen, mitä muut ovat järjestäneet. Usein ystävät muistavan naimisiinmenijää pienin lahjoin. Juhlinta tapahtuu ryhmässä, eikä yleisön osallistuminen ole juhlinnalle välttämätöntä.

Naamiointipolttarit

Naamiointipolttareiksi Majava kutsuu polttareita, joissa naimisiinmenijälle annetaan jokin rooli, jota hänen tulee esittää. Tämä polttarityyppi on Majavan tutkimuksessa yleisin, ja useimmille tämä on kai ainoa "oikea" polttarien viettotapa, sillä tähän liittyy näkyvimmin se railakkuus ja pilkanteko, joka yleensä on polttareiden järjestämisen suurin innostaja.

kohta — myöhemminkin pohdittavaksi.

Esitteen kuvat pyrkivät täydentämään tekstissä kerrottuja asioita. Erilaiset työt ja välineet on yritetty kuvata siten, että ne olisi helppo sijoittaa todellisuuteen. Eli että lukija esim. pajassa seisoessaan ymmärtää paremmin raudantakomisen menetelmiä, koska hän voi kuvien ja tekstin kautta omaksumansa tiedon nähdä suoraan ympärillään käytännössä.

Ehkä teksti joissain paikoin tuntuu rutisevankin kuivuuttaan, mutta pirteät, sarjakuvamaiset piirrokset toivottavasti paikkailevat tunnelmaa ja tuovat tiedon perille.

Vihkonen esittelee kaikki torppamuseon rakennukset sekä kaivon, riuku-aidan ja kuppikiven. Eri rakennusten käyttöä selostetaan ensin pintapuolisesti pääkuvin ja -tekstein; siten kuhunkin rakennukseen liittyviä yksityiskohtia tai työtapoja kuvataan tarkemmin alaruuduissa. Museosta voi siis saada hyvää pikatietoa lukaisemalla vain päätekstit ja -kuvat sivujen yläreunoissa. Ehkä pienimmille koululaisille esitteen "pikakatsaus" olisi ihan paikallaankin?

Esite on 12-sivuinen. Toivottavasti se ei ole liian paljon lukijoille; tekijöille se on ainakin ollut aivan liian vähän. Paljon on pitänyt karsia, mutta onhan koululaisilla toisaalta edessään kaikkein paras lähde: itse autenttinen museo! Kaiken kaikkiaan — 1800-luvun torppariarki on ollut todella monipuolista ja mielenkiintoista elämää!

TUULI-MYLLY

Tuulimyllyssä viljanjyvistä jauhettiin jauhot leipomiseen ja eläinten ruuaksi.

Harakkamyllyn alaosa on rakennettu kiinteästi maahan. Myllyn yläosaa voidaan pyörittää "hännän" pitkien seipäiden avulla kulloinkin sopivan tuulen suuntaan.

Tuulimyllyn siivet pyörittävät rattaiden ja akselin välityksellä ylempää kiveä. Viljanjyvät murskautuvat kivien välissä jauhoksi.

⌘ SUURTEN KIVIEN LIIKUTTAMISEEN TARVITTIIN PALJON VOIMAA. MILLAINEN SÄÄ OLISI MIELESTÄSI PARAS JAUHAMISEEN? ONNISTUUKO HOMMA MYRSKYSÄÄLLÄ?

⌘ KUMPAAN SUUNTAAN MYLLYN SIIVET JA JAUHINKIVET PYÖRIVÄT?

Työtä lähimmäisen auttamiseksi

Kuva: Olavi Virtanen

Vuonna 1988 alkoi Svenssonilla kontaktikahvila-toiminta. Kaksi kertaa viikossa oli pannu kuumana odottamassa ohikulkijoita. Samalla he voivat rupatella muiden kanssa ja luottamukselliseen keskusteluun oli mahdollisuus.

Keväällä -90 saatiin Svenssonille emäntiä niin, että aukioloaikoja voitiin lisätä joka arkipäiviksi klo 10—14. Kävijämäärä lisääntyi huomattavasti. Kahvikupposen lisäksi on mahdollisuus ruokailuun. Vaateostokset voi hoitaa viereisen huoneen kirpputorilla, jonne voi myös tuoda vanhoja, pieniksi käyneitä vaatteita. Myös erilaista kirjallisuutta (lehtiä, kirjoja) on luettavaksi ja lainattavaksi. Automaattipesukone pesee pyykkiä, jos kotona ei ole mahdollisuutta pyykinpesuun. Svenssonilla on myös sauna, jonka voi lämmittää aina, kun haluaa.

Kahvista ja ruuasta otetaan pientä maksua, mutta jos ei ole rahaa, maksun voi suorittaa talkootöillä; esimerkiksi piharakennuksen ja pihapiirin kunnostusta on talkootyönä tehty.

Svenssonilla käy paljon yksinäisiä ihmisiä, nuorempia ja vanhempia eläkeläisiä, pääasiassa ruokailemassa ja tapailemassa toisia ihmisiä. Kirpputorilla asioivat kaikenikäiset ihmiset, mm. lasten vaatteita on runsaasti tarjolla. Somerolla vierailulla olleet eestiläiset saivat "kirppupuodista" paljon hyviä vaatteita.

Svenssonilla toimii myös rukouspiiri kerran viikossa, kriisiryhmä kaksi kertaa viikossa (tänä syksynä alkanut toimintamuoto, jossa erilaisissa vaikeuksissa olevat ihmiset voivat keskustella luottamuksellisesti keskenään), AA-kerho kokoontuu kaksi kertaa viikossa ja Al-non-ryhmä, (alkoholistien ystävien ja perheiden keskusteluryhmä), kerran viikossa. Kaikissa näissä on mahdollisuus luottamukselliseen keskusteluun.

Kesäisin Svenssonilla on kirkkokahveja jumalanpalveluksien jälkeen. Myös erilaisia tempauksia järjestetään ympäri vuoden (mm. kynttiläntekoa ja leivontaa). Jouluna on suunnitteilla järjestää yksinäisille ihmisille, joilla ei ole perhettä eikä sukulaisia, yhteinen joulujuhla.

Kontaktikahvila-toimintaa tai vastaavaa on muissakin seurakunnissa (mm. Lahdessa, Tampereella, Helsingissä).

Tästä kaikesta toiminnasta vastaa kolme pientä palkkiota saavaa henkilöä.

Svensson tarjoaa kodikasta yhdessäoloa, paikkaa, jossa voi pysähtyä, hiljentyä, kuunnella toisia ja itseään. Se on yhteinen kokoontumis- ja harrastamispaikka. Svenssonilla voi tutustua lähimmäisityöhön, ja vapaaehtoistyötä voi toteuttaa monin tavoin.

ja katsoin puroa ja ajattelin, kunpa keksisin puron sanat.

Kylä ja ihmiset runottarena

Helvi Hämäläinen on sanonut Härjänojaa ja sen ihmisiä runottarekseen. Kreanderskaa hän kutsuu kretonkipukuiseksi runottarekseen.

"Runottareni, mökin eukko, makaa sammal kasvoillaan, mutta ruusuja kasvaa, ruusuja kasvaa koko eukko."

Härjänojan primitiivisissä oloissa 1939 syntynyt sivistyneistökuvaus Säädyllinen murhenäytelmä julkaistiin vasta 1941, juuri ennen toista sotaa. Ensimmäinen painos makuloitiin. Teoksen ihmisten esikuvat tunnistettiin ja skandaali oli valmis.

Hansikas (1943) kuvaa myös sivistyneistöä, mutta taustana on Härjänojan kylä. Kylä vaeltaa (1944) pienoisromaanissa Helvi Hämäläinen kuvittelee härjänojalaiset lähtemään evakkoon niin kuin karjalaiset.

Pienoisromaani Pouta valmistui 1946. Samana vuonna syntynyt Ketunkivi oli pari vuotta pannassa ja ilmestyi vasta 1948. Härjänojan torpassa syntyivät myös romaanit Sarvelaiset (1947) ja Velvoitus.

Suorasanaista näytelmää Viheriä poika (1947) kirjailija sanoo rakkaimmaksi teoksekseen, ehdottomasti härjänojalaiseksi. Aihe lähti hänen omasta erilaisuuden tunnostaan ei ainoastaan Härjänojan vaan muidenkin keskellä. Viheriä poika muuttuu kadottuaan siniseksi varjoksi. Pilvi (1947) runonäytelmässä keijukaispilvi saa kylän hämmennyksiin ja kyläläiset koettavat häätää sen pois.

— Runoja kirjoitin paljon. Lapsellinen maa (1943), Voikukkapyhimykset (1947) ja Pilvipuku (1950) ovat sieltä.

Kirjailijan piti repiä itsensä irti Ketunkivestä. Härjänojan innoittamana syntyivät kuitenkin vielä Tuhopolttaja (1949) ja Karkuri (1961). Karkurin taustalla oli tositapaus kesältä 1944, jolloin Kannas oli murtunut. Kirja loukkasi ihmisiä, jotka tunnistivat siitä itsensä, vaikka osa tapahtumista oli kirjailijan keksimiä.

Somerniemeltä kirjailija sai aiheen myös Kylä palaa (1938) -teokseen, jonka hän kirjoitti Helsingissä kuultuaan tätinsä kertomuksen Jakkulan palosta.

Helvi Hämäläisen ensimmäinen romaani Hyväntekijä ilmestyi 1930. Häneltä on julkaistu kolmisenkymmentä teosta. Viimeisin, runokokoelma Sukupolveni unta tuli julkisuuteen 1987, jota ennen kirjailija oli ollut 20 vuotta vaiti. Runot puhuvat väkevästi luonnon tuhoutumisesta, talvisodasta, Reinin kuolemasta, häväistystä ihmisyydestä.

Sukupolveni unta toi 80-vuotiaalle Helvi Hämäläiselle Finlandia-palkinnon ja sekoitti hänen elämänsä pitkäksi aikaa. — Onneksi sekin aika on ohi, kirjailija huokaa kaksiossaan Espoon Tapiolassa.

Helvi Hämäläinen, oman tiensä kulkija, on edelleen vireä ja luomisvoimainen. Hän kirjoittaa päivittäin. Muistiinpanoja ja käsikirjoituspapereita löytyy monesta paikasta kirjojen, taideteosten ja muistojen täyttämästä kodista.

— Teen muistelmia. Kustantaja on palkannut puhtaaksikirjoittajan. Toivon, että ne ovat puhtaaksikirjoitettuina kustantajalla ensi syksynä.

RIIHI

Riihi oli muulloin varastona, paitsi syksyllä riihentapon aikaan, jolloin vuoden viljasato tuotiin sinne puitavaksi.

Riihen kiuas lämmitettiin hyvissä ajoin. Viljalyhteet tuotiin sisään ja nosteltiin ylös parsille kuivumaan. Riihtä lämmitettiin jatkuvasti, sillä savu ja kuumuus lisäsivät jyvien säilyvyyttä ja ajoivat ötökät pois.

Kun lyhteet oli kuivuneet, parhaat jyvät eroteltiin heti lyömällä lyhteet yksitellen riihen seinään. Sen jälkeen lyhteet viskattiin luukusta luuvan puolella, missä alkoi varsinainen puinti.

Korsia hakattiin varstaimilla, kunnes kaikki jyvät tuntuivat irronneen. Puinnin jälkeen jyvät ja oljet haravoitiin eri kasoihin ja vietiin talteen.

Jyvistä eroteltiin roskat ensin viskomalla eli heittämällä kauhallinen jyviä lattialle, jolloin kevyet roskat (mm. akanat) jäivät lähimmäs. Lopuksi jyvistä pohdittiin eli seulottiin kivet ja painavemmat roskat.

Puhtaat jyvät kuljetettiin aittaan siemenjyviksi tai odottamaan jauhamista myllyssä.

⌘ LÖYDÄTKÖ LUUVAN PUOLELTA VISKAIMIA JA POHTIMIA? RAVISTELE SEULAA.

⌘ RIIHESSÄ SÄILYTETTIIN RUUMISLAUTAA, JOLLE KUOLLEET ASETETTIIN ENNEN ARKKUUN PANOA. LÖYDÄTKÖ SEN?

Kirkonkoulun oppilaita Lahdessa koulun suurjuhlilla 26.5.1990. Kaskenpolttajat valmiina kulkueeseen. Kuvat Mervi Pomppu ja Pauliina Anttila.

Ilma oli sateinen, mutta mieli iloinen.

Perinteiset asut täydensivät somerolaisten esiintymistä.

Helmi Hämäläisen kuvasi 13.12.1989 Olavi Virtanen.

luonnollisia. Ehkä olemme kadottaneet kyvyn olla yhteydessä luonnon henkiin. Ne eivät ilmesty enää meille.

Se pistää kirjan kulmaan

— Elin siinä kyläläisten parissa. Aina yhdeksästä iltaan tein työtäni. Illalla lähdimme usein kävelylle Lempin kanssa. Serkkuni tunsi lähes kaikki kylän ihmiset. Joku tarjosi hyvin suolaista kahvia. Join sen niin kuin se olisi ollut maailman parasta.

Pistäydyimme pikkupaikoissa. — Kreanderska ei ollut mikään arvostettu henkilö, hän oli ollut Sarven piika. Enkä minäkään, kun olin piian serkku ja mikä lie "kirjaileja".

Mutta Somerniemen rovasti Artturi Sorsavirta ja hänen rouvansa Thyra olivat minun ystäviäni. Tapasimme Vahermettän hautajaisissa, kaukaisessa metsäpaikassa. Minä kävin usein pappilassa ja he minun luonani Helsingissä. Meillä oli mukavaa yhdessä, vaikka minä en ollut korostuneesti uskonnollinen. Vaan emmepä me puhuneetkaan sellaisista asioista.

— Ihmiset tulivat minulle tutuiksi ja ystävällisiksi aluksi, olivat hyvin avoimia. Eivät he käsittäneet mikä se kirjailija on ja millä se oikeastaan elää. Sanoivat, että sillä täytyy olla jotain "peräpainoa", siis takarahaa pankissa. Tietenkään minulla ei ollut silloin rahaa.

Sitten kyläläiset alkoivat muuttua. He huomasivat ja kuulivat, että kirjoitan kylästä ja kuvaan kylän ihmisiä. — Osasivat sanoa, kuka kukin oli, vaikka en ollut kuvannut ulkonäköä vaan joitakin ominaisuuksia.

Sen jälkeen he eivät enää olleet niin luottavaisia. "Kirjaileja pistää kirjan kulmaan", sanontaa käytettiin yleisesti moittien.

— Esimerkiksi Ketunkivi oli leikillinen kirja. Härjänoja on nähty Ketunkivenä, jossa ihmiset ovat vähän lapsellisia ja hauskoja, tehdään erehdyksiä, kuvitellaan kaikenlaista. Se on minusta aika hyvä kirja nyt kun olen lukenut sen uudestaan, se saa nauramaan.

— Minä rakastin sitä kylää, mutta eiväthän ne ihmiset mitään enkeleitä olleet enempää kuin minäkään. Kuvasin heidät sellaisina kuin he olivat. Keksin tietysti asioita, eihän kirjailija rupea kuvaamaan pelkästään ympärillään olevaa. Sain kuitenkin heistä tyypit ja he tunsivat niissä itsensä ja naapurinsa.

Helvi Hämäläinen haltioitui Härjänojan luonnosta, joka on hänelle edelleen hyvin rakas. — Minun ihmiseni ovat kuolleet. Olen vieras. Kaikki on muuttunut, mutta luonnon löydän sieltä aina.

— Siellä on yhä puro, jonka kanssa olen keskustellut, vaikka en ole koskaan ymmärtänyt mitä se sanoi. En keksinyt puron sanoja niin kuin kansa on keksinyt esimerkiksi kirkonkelloille. Seisoin sillalla, joka on edelleen olemassa, katsoin

"Härjänojan luontoa rakastan vieläkin"

Helvi Hämäläinen oli 32-vuotias, kun hän 1939 tuli elämään ensimmäistä kesäänsä Somerniemen Härjänojaan.

Serkkunsa Lempi Kreanderin ja tämän miehen, metsätyömies Väinö Kreanderin mökin kamarissa hän kirjoitti romaanin "Säädyllinen murhenäytelmä" lähes valmiiksi touko-elokuun aikana.

Pieni hämäläiskylä sai kirjailijasta vakituisen kesäasukkaan. Helvi Hämäläinen vietti äitinsä ja poikansa kanssa kaikki sotakesät ja jonkun talvenkin Härjänojassa.

Vuonna 1941 hän osti Syrjälän talon torpan, joka siirrettiin 30 vuoden sopimuksella vuokramaalle kylän koilliskulmaan. Torpassa oli tupa ja kaksi pientä kamaria.

Torpan länsipuolelta Helvi Hämäläinen hankki koivikon, joka sai myös Ketunkivi-nimen. Poika ja miniä ostivat vierestä niityn.

Vuokrasopimuksen päätyttyä Helvi Hämäläisen torppa purettiin. Siitä muistuttavat enää heinää ja horsmaa kasvava tiilikasa.

Poika rakensi perheensä kanssa kesämökin, Ketunkiven, koivikkoon. Siihen tehtiin kamari Helviä varten.

Helvi Hämäläisen käynnit Somerniemellä harvenivat äidin kuoltua 1951, mutta hän kävi edelleen kylässä -50 ja -60 -luvuilla. Kirjailijan 80-vuotispäiviä juhlittiin Ketunkivessä 16. kesäkuuta 1987.

Sukujuuret selvittävät, mikä sai Helvi Hämäläisen hakeutumaan kesiksi hämäläiseen maalaiskylään. Hänen äitinsä Iida Mikkelsson oli lähtöisin Somerolta. Äidinisä Mikko oli aikoinaan Palikaisten kartanon puuseppä.

Isän puoleinen suku on Karjalasta. Iida Mikkelsson tapasi Ilomantsista tulleen Aaro Hämäläisen Haminassa, jonne he asettuivat kunnes muuttivat Helsinkiin Helvin ollessa kymmenvuotias.

Sota särki idyllin

— Se oli viimeinen rauhan kesä. Ei meistä kukaan, en minäkään aavistanut, että oli jotain sellaista tulossa kuin sota, Helvi Hämäläinen muistelee nyt 82-vuotiaana 50 vuoden takaista Härjänojaa.

Sodan tähti Mars oli sinä kesänä suuri ja punainen. — Muistan katselleeni sitä Arimaajärven rannalla. Varmasti se oli jotenkin lähellä maata. Eikö ole merkillistä, sehän on sodan tähti ja sota tuli.

— Härjänoja oli idylli ennen sotia. Sellaisia kyliä ei ole enää missään Suomessa. Vaikka rupeaisi etsimään, ei löytäisi.

Kylässä oli unelias rauha. Miehet olivat töissään, rauhallisissa askareissaan pelloilla ja metsissä.

Hevosia oli paljon. Niitä kulki vapaina pitkin kyläteitä. Jokaisella oli lehmä, pikkupaikoissa yksi tai kaksi, taloissa enemmän.

Kanat kuljeksivat pihamailla ja lampaita oli melkein kaikilla. Niiden villasta ahkerat ja taitavat ihmiset tekivät lankaa, josta kudottiin sukkia ja villapaitoja. Kaikki oli hyvin omavaraista.

Suurin osa kylää eli öljylamppujen valossa. Sähköä ei ollut kuin puolessa kylässä, isoissa taloissa. Esimerkiksi Sirron talo otti sähkön vasta sota-aikana, kun ei saanut edes lamppuöljyä. Karbidivalo oli hyvin kolkko ja ruma.

— Vesi haettiin kylän lähteistä. Ne kaikki tunsin minäkin. Mäkisen Martin kaivo oli erittäin hyvä, se oli luonnonlähteen paikalla. Oli myös Syrjälän talon hyvin suuri lähde.

Härjänojassa Helvi Hämäläinen näki elämänsä ensimmäisen ja viimeisen tiilimiilun ja hiilimiilun. — Tiilimiilu oli niityllä. En ole myöhemmin koskaan keksinyt missä se oli. Serkkuni Lempi Kreander vei minut sinne katsomaan. Se oli kylän tapahtumia. Muurarin Martiksi sanottu Mäenpään Martti sitä poltti. Hän kaatui sitten ensimmäisten joukossa joulukuussa, vain puolen vuoden kuluttua.

Kaksi vanhaa ukkoa, vanha Malmberg ja Alituvan isäksi sanottu Kreander-niminen polttivat hiilimiilua Uronhaassa. Kylän jokaisella talolla oli paja. He saivat näin pajassa tarvittavia hiiliä.

— Radioita ei juuri ollut. Serkullani Kreanderskalla oli akulla toimiva radio. Eräs talo käytti talvella minun radiotani. Sitä piti aina käydä lataamassa meijerissä.

Kylän ainoa puhelin oli Verkkalassa. Jos oli asiaa, sinne voi mennä soittamaan. Posti haettiin Verkkalan eteisestä. Ennen sotaa kylässä ei ollut yhtään autoa.

Kun esimerkiksi tehtiin heinää, pidettiin talkootansseja makasiinissa tai milloin missäkin. — Ei tarvittu orkesteria, oli kyläsoittaja joka soitti viulua tai mitä soittikin. Kaikki oli yksinkertaista ja iloista.

— En ole koskaan tanssinut, en edes nuorena, mutta olin esimerkiksi Uron talossa katsomassa kun kyläläiset tanssivat siellä ja viettivät erään parin kuuliaisia. Se oli hyvin hauska tilaisuus. Talo oli vanha. Siinä oli kaunis, suuri, niukasti kalustettu sali. Ilta-aurinko paistoi ikkunasta ja ihmiset tanssia jymistivät. Vanhat miehet istuivat tuvan puolella, juttelivat asioitansa ja juorusivatkin.

— Kuinka kylä olikaan turvallisen tuntuinen. Väitettiin, että härjänojalaiset olivat vähän tavallista yksinkertaisempia, koska he olivat asuneet kaukana junasta. Kun linja-auto alkoi kulkea kylässä, ihmiset pilkkasivat että nyt härjänojalaisetkin näkevät linja-auton. Minun mielestäni he olivat viisaita kansanihmisiä, vaikka eivät tienneet paljon suuren maailman asioista.

— Kerrottiin paljon kummitusjuttuja. Tontut ja haltiat olivat ihan

Somero-Seura kiittää

Kuluneen vuoden aikana Somero-Seura on saanut seuraavia lahjoituksia
Aili Järvinen: napakaira ja kaavin.
Armas Länkä: Sementtitiilikone.
Tyyne Moisio: ompelukone, tasapainovaaka, peräpuu, vyhdinpuut, loimikela.
Milja Paakkonen: 2 kpl gobeliineja, talousessu.
Kauko Partanen: sokerijuurikkaan nostovälineitä
Jorma Kotikoski: pellavanloukutuskone.
Georg Haggrén: Someron maanviljelijätalon piirustukset vuodelta 1920.

Heimo Aaltonen: Kotkan suomalaisen yhteiskoulun historiikki Koulumuseoon.
Someron kunta: vanhan yhteiskoulun jäljelle jäänyttä koulumuseotavaraa.
Virpi Maavirta: vanha kaappi, leipälautoja.
Antti Hakamäki: lehmänkello.
Irmeli Suvenmaa: vanha luodikko.
Tyyne Laaksi: vanhoja valokuvia.

Kiitämme lämpimästi koulujen museopäivän työnäytöksistä ja esittelyistä Toivo Härköstä, Ensio Männistöä, Esko Helmistä, Reino Tammea, Jenni Torkkomäkeä ja Eeva Haapalaa, samoin kaikkia dokumentointityössä mukana olleita, jotka vielä jaksoivat markkinoidakin dokumentointiteosta, samoin kaikkia heinänniittotalkoissa ja muissa talkoissa mukana olleita.

Kiitämme kaikkia lahjoittajia ja muita Somero-Seuran toimintaa tukeneita ja toiminnassa mukana olleita niin yksityisiä kuin yhteisöjä, erityisesti Someron kuntaa Somero-Seuran työn tukemisesta, Someron seurakuntaa, ja Somerpainoa hyvästä yhteistyöstä.

Onnea vuodeksi 1991.

Somero-Seurakin vietti juhlapäivää 3. helmikuuta, jolloin kotiseutuneuvos Tapio Horila täytti 80 vuotta. Juhlavieraaksi saapui myös tuore akateemikko Pertti Virtaranta, jota onnittelemassa Tapio Horila ja Tuula Kämi.
Juhlassa Virtaranta käytti puheenvuoron, jossa hän puhui mm. Tapio Horilan juhlakirja-ajatuksen tärkeydestä. Kuva: Olavi Virtanen, Somero-lehti.

Tapion juhlakirja suunnitteilla, hetki Forssan kirjapainossa. Oikealta kirjan taittaja Unto Rauhala, Tapio Horila, Tuula Kämi ja Pekka Salminen. Kuva: Forssan kirjapaino.

Jaatilan pitsikerho

Tässä on pitsikerho koolla Sirkan luona. Vas: Inka, Raili, Eila, Anneli, Martta, Irja ja Sirkka.

Kertomus kerhosta joka syntyi vuosikymmeniä sitten ja joka ei aja minkään aatteen eikä puolueen asiaa. Motto: Ollaan yhdessä.

Alunperin kokoontuivat Eila, Raili ja Anneli yhteen tekemään käsitöitä.Vähitellen joukkoon liittyivät Martta, Inka ja Irja. Sitten muutti Takalan perhe Jaatilaan ja niin Sirkka, entinen jaatilaiainen liittyi mukaan. Se oli sitä aikaa kun ei vielä tunnettu pussilakanoita ja me virkkasimme innolla täydennystä kapioihimme. Martta ei sentään tainnut virkata, hänellä oli perhe ollut jo pitkään. Talosen mummu oli joskus mukana kerhoilloissa ja hän se tämän pitsikerhon nimenkin antoi.

Nyt on tilanne se että pitsit ovat jääneet historiaan. Mutta nimi pysyy. Enää eivät keiku koukut, uusi aika — uudet touhut. Nykyään tekee kuka mitäkin, mutt' ei kukaan lakananpitsiä. Inkan ilona on tehdä vaatteita monelle lastenlapselle. Keskusteluja käydään eikä välttämättä aina olla aivan samaa mieltä.

Tarkkaa syntymäpäivää kerholla ei ole koska se on syntynyt vähitellen. Mutta sen voi sanoa tänäpäivänä, niinkuin aina ennenkin, se voi hyvin. Kokoonnumme joka toinen viikko ja se tuntuu sopivalta. Muutamat meistä ovat vielä työelämässä mikä nyt vähän "häiritsee" pitsikerhotoimintaa. Ehkä erikoista on se että seuraavaile tapaamiselle on aina monta ottajaa. Pieni kina kuuluu asiaan. Tulkaa meille. Eikunmeille.

Kerholla ei ole puh.johtajaa eikä sihteeriä mutta kassanhoitaja on. Ja se onkin kestävää laatua. Eila, tuo uskoilinen. Säästämme nimittäin joka kerta 10 mk ja niin saamme "omaa" rahaa. Kerhon koko olemassaolon ajan Eila on huolehtinut että saldot stemmaavat ja että jokainen on myös osuutensa suorittanut.

Sen jälkeen kun Anneli muutti Pajulaan (ja siitä on jo kauan) tilanne hieman muuttui. Miehemme ovat tulleet mukaan ja se on pelkästään kiva asia. Me toki tarvitsemme heitä — kyytipojiksi. Mutta luulenpa myös tietäväni etteivät he malta olla poissa kerhoilloista ja niin me naiset saamme kuulla miehisiäkin mielipiteitä.

Elämään kuuluu myös surua ja kaipausta. Sen ovat kokeneet Martta ja Raili jotka ovat menettäneet rakkaat elämäntoverinsa.

Olemme sopineet muutamista asioista joista myös yritämme pitää kiinni. Esimerkiksi kahvileipiä saa olla enintään kolme lajia. Lipsumista välillä tapahtuu — mutta siitä ei sentään sakoteta. Vietämme nimipäiviä ja täysiä vuosikymmeniä. Lahjaksi kahvia ja pussilakanoita.

Kerho on kokoontunut myös Someron ulkopuolella, entisten jaatilalaisten luona mm. Kaarinassa, Kuusjoella, Viippulassa, Hyrylässä ja Lautelan Pannukakkumäessä, joka kylläkin kuuluu Someroon niinkuin kaikki hyvin tietävät. Kesäretkiä on tehty Lounais-Hämeen alueella, on käyty syömässä, kahviteltu tien varressa ja ihailtu kauniita maisemia. Maisemista rakkain on kuitenkin Jaatila.

Tällainen tämä kerho pääpiirteissään on, yhteydet ovat säilyneet vuosikymmenien ajan. Ja se on tärkeää. Ollaan yhdessä. Varsinkin nyt kun meillä kaikilla jo alkaa ilta hämärtää.

kiaan noin 40 lehmää, tallissa noin 20 hevosta.

Maaliskuun 30. päivänä järjestettiin maanjakotilaisuus. Yksi Maatalouskiinteimistön osake (kaikkiaan 100 kappaletta) vastasi noin 2,1 peltohehtaaria ja 5,2 metsähehtaaria. Osakkeiden omistuksen perusteella muodostettiin 4, 5, 6 ja 7 osakkeen tiloja. Maanmittausinsinööri Kaasalainen toimitti jaon; ohjeena oli, että tilojen rajat menisivät teitten ja ojien mukaan, eivät esimerkiksi saran poikki. Pienimmissä tiloissa oli peltoa 8,40 hehtaaria, metsää 12,68, suurimmissa tiloissa 14,70 peltoa, 36,89 metsää.

Koska perheet halusivat päästä omiin asumuksiinsa, ryhdyttiin heti keväällä kaatamaan metsistä rakennuspuuta. Tukit ajettiin Ällin sahalle. Kylvötyöt tehtiin puutteellisissa oloissa. Hevosvetoisia kylvökoneita oli 2—3; ne olivat ympärivuorokautisessa käytössä niin, että jokainen sai pitää konetta 2 tuntia kerrallaan eli sen ajan mitä hevonen tehokkaasti jaksoi vetää. Alkukesän päätyö oli rakentaminen: Varsinaisista asuinrakennuksista tuli ensimmäiseksi vesikattoon Tuomas Kaasalaisen rakennus. Työt keskeytyivät pian, sillä 17. 6. 1941 alkoi liikekannallepano: miehet kutsuttiin armeijaan, Kurista lähti 22 miestä. Sokkeliasteelle ehti Juho Kurosen rakennus, muut eivät ehtineet niinkään pitkälle.

Arkielämää on Anna-Liisa Heikkilä (os. Pulakka) muistellut seuraavasti: "Kurin kartanon asukkaat olivat nuorehkoja ja keski-ikäisiä perheitä ja heillä oli paljon lapsia. Iso navettarakennus ympäristöineen oli meidän lasten mielestä oivallinen leikkipaikka, varsinkin piiloleikit olivat suosittuja. Syksyllä menimme Lehtimäen kansakouluun. Elonkorjuun aikaan olimme koko lapsiparvi opettajan johdolla keräämässä pelloilta leikkuuväen

Kuva 4: Talkooväkeä Kurin heinäpellolla.

jäljiltä jääneitä tähkiä koreihimme, ja joillakin tunneilla opettelimme lentopommitusten varalta maastoutumista pellonojiin. Opettajina olivat Maija-Liisa Järvelä ja Iit-Mari Ropponen, joka riimitteli runoja lehtiin ja kuvitti ne hauskoilla varjokuvilla. Opettaja Järvelä selosti luokalle heimojen eroja ottamalla esimerkiksi Anja Suonpään valkotukkaisena hämäläisenä ja minut tummahiuksisena karjalaisena. Ei se harmittanut, meistä tuli pitkäaikaiset kirjeenvaihtotoverit".

Jatkosota syttyi eivätkä Kurin miehet palanneet viljankorjuuseen. Lämpimän ja kuivan kesän kypsyttämän sadon korjasivat naiset ja vanhemmat miehet. Elokuun lopulla suomalaiset valloittivat takaisin Viipurin läänin Pyhäjärven Noitermaan seudun. Silloin tietenkin Kurin omistajat joutuivat ratkaisemaan, siirtyisivätkö takaisin vanhoille asuinsijoilleen vai pysyisivätkö Kurissa. Syksyllä 1941 omistajat päättivät myydä Kurin, sillä lähes kaikki olivat halukkaita palaamaan takaisin Karjalaan. Myyntiasioista valtuutettiin neuvottelemaan Pekka Pulakka, Emilia Lamppu ja Helmi Heikkonen. Myynti annettiin varatuomari Veikko Vennamon kiinteistötoimiston tehtäväksi. Kolme kuukautta kului eikä Vennamo ollut löytänyt ostajaa.

Kevättalvella 1942 aloitettiin neuvottelut kaupasta maanviljelijä Yrjö Alasen kanssa. Samaan aikaan Kurin metsistä kaadettiin tukkeja, sahautettiin ne rakennuspuutavaraksi ja kuljetettiin Jokioisten asemalle Karjalaan vientiä varten. Sota oli hävittänyt asumukset Karjalassa ja ensitöiksi sinne piti rakentaa uudet tuvat. Maaliskuussa pyhäjärveläiset ryhtyivät muuttamaan takaisin Karjalaan — esimerkiksi Veikko Pulakka on saanut lomaa sotapalveluksesta 14. 3.—5. 4. 1942 kotiväen muuttoa varten. Samoihin aikoihin neuvottelut Yrjö Alasen kanssa lienevät edistyneet ja lopullinen kauppa on tehty 14. toukokuuta 1942. Lyhyt erikoinen jakso Kurin vaiheissa oli päättynyt.

Lähteet:
Anna-Liisa Heikkilä — Heikki Karttunen (toim.) Noitermaan seudun historiikki. Vaellusvuodet. Kokemäki 1986.
Veikko Pulakan kirjeitse antamia muistitietoja kirjoittajalle.

Paikannimipiirin sunnuntai-istunto Pajulan Kärsälässä maaliskuussa 1990. Sylvänän, Paltan ja Ollilan paikannimien jälkitarkistusta. Oikealta Ensio Männistö, Armas Ojala, Matti Helle ja Tuula Kämi. Kuva: Mauri Kämi.

Koulujen museopäivä 18.5. Ensio Männistö esittelemässä tallin takana kasvavaa humalatarhaa Mikko Kuustolle. Kuva: Tuula Kämi.

Suutarintöitä esittelemässä lukion I A:n oppilaille Toivo Härkönen (vas.) ja Esko Helminen. Kolmas oikealta Ensio Männistö, joka toimi saappaidenesittely-mannekiinina. Kuva: Tuula Kämi.

Somero-Seuran kesäretki tehtiin 10.6. Kanajärvelle, Iittalaan ja Hämeenlinnaan. Kuvassa retkeläiset Hämeenlinnan 1200-luvulta peräisin olevassa kappelissa. Kuva: Tuula Kämi.

Heinänniittotalkoot torppamuseolla pidettiin tänä vuonna 9. heinäkuuta. Kuva Voitto Ollonqvist.

Heinätalkoot keräsivät paljon yleisöä mm. vanhainkodista. Kuva: Voitto Ollonqvist.

Kuva 2: Tuomas Kaasalaisen asuinrakennuksen runko, joka nykyään on makasiinina. Valokuvannut Timo Alanen syyskuussa 1987.

Kuva 3: Kurin asukkaat ns. läksiäiskuvassa maaliskuussa 1942 päärakennuksen eteläseinällä. Eturivi vasemmalta: Aura Pulakka, Rauha Puranen, Kaino Laamanen, Anna Ukkonen, Elsa Tenkanen, Helmi Kaasalainen, Tyyne Tenkanen, Helmi Heikkonen, Hilma Matikainen, Helena Pulakka ja Anna Halonen. Takarivi vasemmalta Helvi Halonen, Anna-Kaisa Puranen, Hetti Leppänen, valokuvaaja Endo Tenkasen vaimo, Sanelma Kaasalainen, Mirjami Talonpoika ja Lempi Puranen. Valokuvannut Endo Tenkanen.

Juho, Alina, Tuulikki, Aira ja Jorma Kuronen;
Emil, Emilia, Aune, Irja ja Sanni Lamppu;
Tauno, Helmi, Hilkka, Martti, Kerttu, Eila ja Seppo Heikkonen;
Pekka, Hilma, Meeri ja Tyyne Matikainen;
Emil ja Toini Turunen (Turusen perikunta);
Torsti, Tapani Laamanen, Emilia ja Matti Vesikko (Laamasen perikunta);
Väinö, Kaino, Saara ja Sanni Laamanen;
Emil, Lempi, Raili, Helena, Simo ja Tyyne Puranen;
Armas, Rauha, Mauri ja Raimo Puranen;
Pekka, Helena, Aura, Veikko, Pentti, Anna-Liisa ja Aino Pulakka;
Aarne, Hilja, Teuvo, Tuula, Maria ja Tuomas Tenkanen, Veikko ja Elsa Tenkanen;
Yrjö, Aino, Matti, Helga ja Eero Tenkanen;
Juho, Helvi ja Pentti Halonen;
Samuli, Vappu, Mirjami ja Taimi Talonpoika;
Toivo, Anna ja Terho Kaasalainen;
Emil, Anna, Valto, August, Elina, Saini ja Elvi Ukkonen;
Tuomas, Sanelma, Hilja, Leena ja Lea Kaasalainen;
Janne, Hetti, Hilkka, Helvi, Leo ja Kaisa Leppänen.

Päärakennukseen majoittuivat molemmat Iso-Pahkalat, molemmat Puraset, Maria, Tuomas, Veikko ja Aarne Tenkanen perheineen; pakaritupaan Heikkoset sekä Albert ja Tuomas Kaasalainen perheineen, karjakeittiön asuntoihin Pulakat, Turuset, Toivo Kaasalainen ja Laamaset, Lepomäen kolmeen muonamiesmökkiin Yrjö Tenkanen, Talonpojat, Leppäset, Kuroset, Lamput ja Haloset. Navetta jäi yhteiseksi, kunkin karjalle vain erotettiin oma osastonsa. Navetassa oli kaik-

TIMO ALANEN

Kurin vaiheita 50 vuoden takaa

Kuva 1: Kuri syksyllä 1941. Vasemmalla näkyy karjakeittiö, joka purettiin 1950-luvulla, siitä oikealle on päärakennus (purettu 1950-luvun puolivälissä), pakaritupa (vain pääty näkyy) talli — navetta, ja makasiini, joka oli rakennettu v. 1903 ja joka purettiin 1970-luvun alussa.

Talvisodan päätyttyä 13.3.1940 selvisi lopullisesti, että uuden rajan takaa evakkoon tulleet karjalaiset eivät enää rauhanehtojen mukaan voineet palata asuinsijoilleen. Syntyi siis suomalainen pakolaiskysymys. Koska suuri osa karjalaisista oli maatalousväkeä, ratkaistiin ongelma niin, että tulokkaat oli tarkoitus asuttaa Suomen maaseudulle. Tilat hankittaisiin siirtoväelle pakko-otolla tai mahdollisesti vapaaehtoisin kaupoin.

Someron Lahdenkylän Kuri oli lohkaistu vuonna 1935 Lahden kartanosta; pula-ajan vuoksi Lahdenkartanon omistaja myi sen pois. Ajan muodin mukaisesti 1930-luvun lopulla Kurin omisti yhtiö, Maatalouskiinteimistö Oy, jonka kotipaikka oli Helsinki ja jonka pääomistajat olivat ministeri Väinö Artturi Arola, johtava 1930-luvun maatalousmies, joka oli ollut perustamassa mm. Salaojitusyhdistystä ja Pellonraivaus Oy:tä, sekä hänen tyttärensä Pirkko Arola (nykyinen kauppaneuvos). Aroloilla oli omistuksessaan myös Toijalassa Arolan kartano, joten he katsoivat viisaaksi luopumalla vapaaehtoisesti Kurista säilyttää Arolan tilukset maan pakko-otolta. Kuri siis pantiin myyntiin.

Viipurin läänin Pyhäjärveltä oli lähtenyt perheitä evakkoon Pohjanmaan Alavudelle. Kesällä 1940 kansanedustaja Matti Pärssinen toi tiedon, että Somerolla olisi myytävänä Kurin kartano. Elokuussa pyhäjärveläiset isännät Tuomas Tenkasen johdolla aloittivat neuvottelut Väinö Artturi Arolan kanssa ja 3. 11. 1940 allekirjoitettiin kauppakirja, jolla Maatalouskiinteimistö Oy:n osakkeet siirtyivät 19 pyhäjärveläisisännän hallintaan.

Arola järjesti 10. 2. 1941 Kurissa huutokaupan, jossa myyntiin karjaa ja maatalousirtaimistoa. Uudet omistajat huusivat lehmiä itselleen. Helmikuun puolivälissä suurin osa asukkaista saapui Kuriin ja loputkin tulivat vappuun mennessä. Toukokuussa 1941 Kurin asukkaina olivat seuraavat perhekunnat: Onni, Hulda, Helge ja Gunnar Iso-Pahkala;
Arvi, Helmi, Ensio, Leo ja Esko Iso-Pahkala;
Albert, Helmi, Reini ja Keijo Kaasalainen;

28.10. luovutettiin Tapio Horilalle Salon kaupungin 100-vuotismitali Salo-Uskela -seuran 35-vuotisjuhlissa. Luovuttajana kotiseutuneuvos Arvo Saura. Kuva: Tuula Kämi.

Kesän aikana lainajyvämakasiinit saivat uuden suojaavan pinnan. Kuva: Voitto Ollonqvist.

Myös makasiinien katot maalattiin. Kuva: Voitto Ollonqvist.

Kesällä Somero-Seuran miesten asiantuntemusta vanhojen rakennusten kunnostamisessa tarvittiin mm. Mäenpään vanhan aittarakennuksen malkakaton kunnostamisessa. Kuva: Voitto Ollonqvist.

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

RAKENNUSKONEVUOKRAAMO
puh. 47 388

SOMER-RAKENNE ky
puh. 46 307, 47 588

Grilli KIPSA
Palvelee Joulunakin

Hyvää Joulua toivottaen
KIOSKIKOLMIO

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

Someron Putkityö
JOENSUUNTIE 41
(924-488144

Kiitämme asiakkaitamme kuluneesta vuodesta ja toivotamme

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta 1991 !

AUTO-PIENKONEMYYNTI SOMEROLLA
Helmi-Auto
Teemu Partanen Ky
Forssantie 51
Puh. 924-488521, 488522

Hyvää ja Rauhallista Joulua

toivoo:
Forssan Varaosa
Joensuuntie 43, 31400 SOMERO

AMANITA
FINLANDIA-ARKISTO
EEVAN TYTTÄRET
toivottavat Hyvää Uutta Vuotta

TILITOIMISTO EKONOMIA
hoitaa maatalous- ja liikekirjanpidot, tilinpäätökset sekä veroilmoitukset asiantuntemuksella.
Yhteys ekon. Kalle Älli, puh. 485 183 klo 12—16 Rantatie 10 C 17.

NOKIA
MOBILE PHONES
Kolmiotie 11, 31400 Somero
puh. 49 221

Se lukkee, kun ossaa!

1930-luvun mietteitä lukemisesta ja lukusista

Meijän kulmal lukuset oli tosa naapuris, ja siäl olikiv väkkee ku helluntain epistolas. Vaikkei toi lukushomma olekkan ennää semmottoon kur ruukas, siäl naapuris oli sentään oikeev vanhanajan meininkii: pappi käski nuartel lukkeet ja kysy vanhoilt ristinoppii; lukkari veisas virsii, ja muijat hynisi hiukka völis.

Kyl siin muutamain naama punotti, kul luku ei oikeel luananu, ja tais yhrel pojal olla kylmä rinki takapualen alla, kun pelkäs, ettei pappi ota sitä rippikouluun. Toinen poika oli sentään tolttii, kun se lopetti lukus, ja mitäs kyl sel luku luanaskin kans eikä se mittään änkyttänny ja tankuttannu. Kun se tuli siält salist porstuan puala, se kattos ympärilläs ja sano issoon ääneen kaikil, kun seiso siin salin ovelläves: "Se lukkee, kun ossaa!"

Mun miälestäin se oli sentään kaikkeen sukkelampaa, kun pappi kysy kyläv vanhemmalt ihmisten siiveellisest tilast, ja äijä sano, ettei se siit niin nuukain tiänny — paitti mitä muijap puhhuu kyläl. Kun pappi tivas silt uurestas, äijä sano höhnyyttäs: "Em mää muista tiärä, muk kyl mun kohrallain jo helpottaa," ja se teki papil tykö semmottoon, et se om mukamas tavallisen korho, mut kyl se kuulee vaikka viskutuksen, kun se on sil päälä.

Vaikka monet talot antaakir ruakaa vaan papil ja lukkaril, naapuris oli lukuspirot, ja meittii isän kans käskettii. Siäl pirois oli muv vanha rippikoulukaverein, Luukkalan Aino tualt Terttilän kulmalt. Vaikkei se ol meijän kulmalaisii, sitä oli käsketty, kun se on naapurein sukkuu siält Luukkalam mammastin pualta.

Kyl mei siin sit Ainon kans istuttiij ja lauteerattiin sallatij ja alatoopij ja väskynäsopav välis kaikemmailman asjat, vaikkei mei niit reeraan saatukka. Mää kysyin Ainolt, jos se muisti viäl, kuv vanha rovasti Karanen käski meitil lukkeet likkain rippikoulus sen saarnavirrev värsyy. Se käski Ainol lukkeet, ja likka sano sen pualettomuuttas semmottoon harvaksees juur sit niinkur rovasti:

Kun vesilintu lahrella
käy alla veten pinnan
ja huuhrottuaan sulkansa
taas nostaa puhtaan rinnan,
niin uuristuupi sialukin
sanassa selkjässä
ja asuvansa tunteepi
olossaan oikjassa.

Mää tällään tov värsyn tohov vaan semmottoon kum mää sen tällään, muk kyl Aino sen sano juur sit niin kur rovasti, oikeen herrasväjen t:n kans ja kaikkee. Yks likka nauraa tirskaatti hiukka.

Kyl rovasti sen tiäsi kans, et Aino sitä matkis. Kul likka lopetti lukus, ei rovasti sanonu yhtikäm mittää. Se astus vaan semmottoon harvaksees akkunav viäreej ja vahtas ulos tavallisen aikaa. Siin oli likat niin hiljaksiin, et sää olisik kuullu nuppineulan permannol puttoovan. Sit rovasti tuli takasin likkain penkin tykö ja sano selkjäl äänel: "Se oli hyvin luettu. Aina Sofia lukee sen vielä kerran!" Nääs, rovasti sano sitä Aina Sofiaks, kun sen nimi oli semmottoon papinkirjas. Ei siin likam muu parantunnu kul lukkeet se uurestas, mut ei sitä kehrannu ennää juur niin harvaksees sannoot.

Mää olen sitä vunteerannu niim monek kerrat, ettei se rovasti sunkaan koskaan mittään kasvatusoppei lukenu, muk kyl se niin nuukain tiäsi mimmotoon se viisas meittii likkalapsii, ettei ol nuartem menemist ja tanssaamist sen nokam päälä. Eikä se siim mittään räyhäny ja pauhanu.

Mää murhetuv välliin sitä asjaa, ettei Herra ol mul antanu semmost päätä kun sil vanhal rovastil. Mul ei ol niin pal tota järjen nyylää, et mää ossaisin tota meijäl likkaa paremmin viisaat. Mää tykkään, et mun opetuksein on sit juur yhtä tyhjän kans niinkun Korpi-Seppälän Kustaan tualt Pikku-Joensuust. Seppälä oli viisas miäs ja hyvä pännämiäs, muttei se sanonu ollenkaan k-kirjaint ja se murhettus, et sen Kallepojal tullee sama vika. Kun se opetti poikaas lukemaan, se sano sil: "Älä sää, poi'a, san 'oo, vai"a mää sanon 'oo; san sää oi'een 'ooo!"

Kum mää roinaav välliin isäl, et mun opetuksein tol meijäl likal on sit juur niinku Seppälän, isä sannoo, et mitä sää semmottii suattas pääsäs haurot. Kyl likast aikanas laita kalu tullee, vaikka se sun kanssas välliin äkseeraa. Kyl sil lukupäätä on niinku äitilki, muttei omena kauvas puusta putto ja isä muistaa, kum mää sen kans nostiv välliin nokkain pystyyn niät ennenkum mei yhteem mentiin. Isä sannoo, et jos on hyvä yhteen, niin on hyvä toiseenki. Kyl mar isä siin oikjas o!

Jaatilanjoki

Rannat yrittävät saada
joen vihertämään,
taivas sinertämään.
Mutta joki virtaa ruskeana
kesätaivaan alla
kaiken vihannan halki
kyljissään
kurjenmiekkojen keltaiset pilkut.

Linja-autossa Somerniemellä
Carolus Enckellin näyttelystä palatessa

Pilvetön taivas,
syyskuun ilta on kylmä:
koillinen henkii.
Pellolla kuutamossa
palaa olkikulo.

HYVÄÄ JOULUA
TOIVOTTAA
KUKKAKESKUS
Joensuuntie 25, puh. 485 385

EKINET KY
Forssa Hämeentie 8 (916) 21 250
Somero Havuharjuntie 28 (924) 46 311

Hyvää Joulua asiakkailleen toivottaa
Palakauppa
TUUL-ARJA
puh. 46 347

Hyvää Joulua
toivottaa
KAMPAAMO EEVA
Urheilutie 23, puh. 45 441

Hyvää Joulua sekä
Onnellista Uutta Vuotta
asiakkailleen toivottaa
KANASUON KASVATUSKANALAT KY
puh. 43 174
TUULA JA PERTTI KANASUO

RAUTAKAUPPAPALVELUA
TEHOSTUNEESTI SOMEROLLA
SKR KoskisenKulma
SOMERO HÄRKÄTIE 1
PUH. 488 411 - 488 422

Kun ols joulukim palamatoij
ja uus vuas menis ilmav
valkjav vaaraa

toivottaa
VAKUUTTAVA SOMEROLAINEN

HÄMEEN-UUDENMAAN LÄHIVAKUUTUS
puh. 46 147

Caratia Caratia
Hyvää Joulua
Someron
Kello ja Kihla-Hitta ky
Caratia *Puh. 485 358* Caratia

HYVÄÄ JOULUA
toivottaa
Someron Puutarhapalvelu
Joensuuntie 30, puh. 46 302

Hyvää Joulua toivottaa
JALKINELIIKE
V. PELTOMÄKI Ky
puh. 485 075
Kenkiä - laukkuja - käsineitä - sukkia
aina edulliseen hintaan.

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
kaikille asiakkaille!
DONARI
puh. 46 343

Hyvää Joulua
ARVO VIRTANEN OY
ALIHINTA OY
puh. 45 688

Hyvää Joulua ja
Onnellista
Uutta Vuotta
Kampaamo
Leena Laine
puh. 485 164

Hyvää Joulua ja
Onnekasta Uutta Vuotta
asiakkailleen ja tuttavilleen
toivottaa Liisa Ylitalo
Käsityö ja Lahja
VALTAHARJUN LIIKETALO PUH. 485 212

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
T. Tamminiemi ja Kumpp.

Hauskaa Joulua
Valtaharju
SOMERO PUH. 485 176

Hyvää Joulua sekä
Onnellista Uutta Vuotta
asiakkailleen toivottaa
Savolaisen Kasvatuskanala
puh. 485 201

Hyvää Joulua
asiakkailleen toivottaa
KESOIL-HUOLTO
HANNU RUOSTELA
PUH. 45 130

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
MUNATUKKU
A. TAMMINEN
puh. 45 575

enää: viimeisen hakupäivän takaraja klo 12 oli jo lyöntinsä lyönyt.

Mutta Aune Laaksi tietää setänsä suosion nurjan puolen: uuvuttava työn paljous ajoi Laaksin lähtemään. Kaikki hautaukset, vihkimiset, kastamiset ja muut kirkolliset toimitukset kasautuivat hänelle. Omaiset siirsivät hautausta, kunnes Laaksille sopi, kastettavat lapset vietiin aina isoonpappilaan pikkupappilan vuokraajan lapsia myöten. Vanhastaan vakiintuneet heinäripit ja muut rippipyhät koettelivat papin voimia. Aune Laaksi kertoo: "Olin eräänä rippipyhänä tirehtööri Salmisen apuna urkulehterillä. Kello kahteen i.p. jaksoin veisata, sitten lähdin, mutta setä tuli kotiin vasta viideltä, suu niin kuivana, ettei ääni kulkenut. Sinä sunnuntaina oli 1500 henkeä käynyt ripillä, ja setä yksin palveli alttarilla. Hän ei osannut säästää itseään,vaan toisti jokaiselle ehtoollisen asetussanatkin."

Kanslia oli kirkkoherran itsensä hoidettava, apulaista ei seurakunta siihen aikaan palkannut. Pirssin 1. taksin käyttö oli niin uusi asia, että seurakunta ei matkoja korvannut, eikä Laaksi koskaan veloittanut pitäjäläisiä, vaan maksoi omasta pussistaan, joka ei suinkaan ollut pohjaton.

Vielä 1920-luvulla ei tarvinnut huolehtia, missä oli kirjoilla, kun vaihtoi paikkakuntaa, mutta v. 1930 tuli voimaan laki, jonka mukaan muuttokirjat oli hoidettava ajan tasalle. Siitä seurasi kirkkoherranvirastoissa kova työnpaine seuraaviksi kuukausiksi. Someron kirkkoherrakin kirjoitti muutaman kuukauden ajan aamusta iltaan täystyöllisesti muuttokirjoja. — Ehkä pitäisi sanoa, että Laaksin muutossa Kuorevedelle oli ajolähdön tuntua.

Muuttopäivä oli vappuna 1931. Mukaan otettiin Someron muistona myös isonpappilan valakka Poku, alkuperäiseltä nimeltään Kustaa Aadolf. — Kuorevesi oli seurakunnan paimenen kannalta kulkuyhteyksiltään huono ja asutukseltaan hajanainen seurakunta. Mutta se oli Akseli Erkki Laaksille synnyinseutua, lapsuuden kultamaata.

Isäntäväkeä ja vieraita juhannuksena 1928. Vas. ruustinna Sarvola Forssasta lapsineen, takana A.E. Laaksi, oik. Irma Nordlund ja Anne Laaksi. Kuva kirjoittajan.

Someron isonpappilan tiellä oli kujerrellut soreita neitoja, halullisia emännäksi poikamies-kirkkoherralle, joka kohteliaasti hoiti isännyyttä, mutta jäi etäiseksi, kunnes Kuorevedellä kohdalle osui oma ja oikea, kevään 1932 ylioppilas, nuori ja suloinen Aili Tuominen. Laaksi oli tällöin 43-vuotias, Aili-ruustinna häntä 22 vuotta nuorempi. Seuraavana vuonna syntyi esikoispoika Erkki, jonka kummiksi pyydettiin Hanna Karanen. Perheen ja Hanna Karasen ystävyys oli vakiintunut jo aiemmin.

Mutta lapsi sairastui aivan pienenä sokeritautiin ja myöhemmin vielä tuberkuloosiin, johon hän menehtyi. Sota-aikana, kun oli kova työvoiman puute, joutui pappilan emäntä venymään äärimmilleen. Aili-ruustinna hoiti kanslian, perheen talouden, kanttorin tehtävät, ruokki ja majoitti kiertävät saarnamiehet, lämmitti pappilan 10 huonetta. Liikarasituksesta heikentynyt äiti sai tubitartunnan lapsestaan ja kuoli syksyllä 1944. Rovasti jäi häntä ikävöimään kahden pienen orvon, Sepon ja Anna-Liisan kanssa. Avioliittoa ehti kestää 12 vuotta.

Mutta Somerolla ei vielä vuosiin osattu pitää mitään arvokasta juhlaa ilman A. E. Laaksia. Mannerheim-Liiton 10-vuotisjuhlaan hänet saatiin hankalan matkan takaa tulemaan puolipakolla. Kun Laaksi yritti estellä, kerrotaan silloisen temperamentiikkaan kunnanlääkärin Torsten Lahermaan vastavetona sanoneen: "Tulet elävänä taikka kuolleena, mutta tultava sinun on!" — Olin mukana äitini kanssa ja muistan tuon juhlan. A. E. Laaksi puhui siellä kiitoksen aiheista niin hartaan henkevästi, ettei edes Maamme-laulu tuntunut senjälkeen oikein miltään. Äiti oli mietteissään kotimatkalla ja sanoi:: "Olisi pitänyt laulaa 'Ei laulamasta lakkaa'" (nyk. virsikirjassa n:o 337).

Kun Someron seurakunta täytti 500 vuotta v. 1949, tuhantinen väkijoukko kuunteli ihmeelisen hiljaisuuden vallitessa entisen sielunpaimenensa sanoja, ja hänen iltakirkossa pitämänsä liturgia oli eräs juhlapäivän suurimmista elämyksistä. — Kolmea vuotta aikaisemmin oli A. E. Laaksi Somerolla siunannut 46-vuotiaana keltatautiin kuolleen Hanna Karasen. Nyt Hannan haudalle oli ilmestynyt ruusukimppu, A. E. Laaksin tervehdyksenä nuoruuden rakastetulle.

Palatessaan eräänä pimeänä iltana myöhään polkupyörällä kotiin pitäjältä rovasti oli kaatunut pahasti ja loukannut päänsä. Hän pääsi vaivoin kotiin, ja tästä kaatumisesta alkoi hänen vähittäinen halvaantumisensa. Vuoden 1954 alussa hän ei enää pystynyt nousemaan saarnastuoliin, vaan saarnasi alttarilla suntion tukiessa häntä. Oltuaan leskenä päivälleen 10 vuotta ihmiselon levottomien päivien saatto hänen osaltaan vaihtui Herran omien pyhäpäivän lepoon. Se tapahtui 6. 9. 1954.

Eräässä yhteydessä rovasti A. E. Laaksi oli kerran Someron kirkonmäellä minulle, murrosikäiselle tyttöpahalle, sanonut: "Ei ihminen saa koskaan lakata laulamasta." —Näiden sanojen merkitys on iän mukana laajennut mielessäni kattavaksi elämänviisaudeksi.

vat muutamiin. Kalle Salakka mm. siirsi huippuharvinaisen punaisen lumpeen Kaskiston Halkjärvestä pappilan rantaan ja toi Somerniemeltä yrttimausteena tunnetun ajuruohon 1. tinjamin. Kalle Lukumies, jo edesmennyt Toivakan rovasti, tutki kasveja koko ikänsä, niin että oli suorastaan "sairas rakkaudesta kasveihin".

Kirkkoherran veljentyttäret Aune, Eeva ja Irja omaksuivat Someron isonpappilan melkein kuin toiseksi kodikseen. Aune kävi vuoden Forssan yhteiskoulua Somerolta käsin, omintakeinen lausujamestari Irja suoritti keskikoulun Somerolla, vanhin sisko Esteri oli kaksi vuotta opettajana Ollilan koululla ja kävi laulutunneilla Helsingissä.

Aune Laaksi muistelee: — Someron isonpappilan salissa oli vihkitoimitus meneillään, morsiuspari ajan tavan mukaan polvistuneena vihkipallille. Kesken kaiken sulhanen huomasi, että tupakkamälli oli unohtunut hänen poskeensa. Hän lähti kiireesti kontaten kaakeliuunin tykö, avasi messinkiset suuluukut, sylkeä tossautti mällinsä uuniin ja konttasi takaisin vihkipallille. Toimitus pääsi jatkumaan.

Toinen tapaus: — Hirsjärven suunnalta tuli kuulutettu pariskunta pappilaan vihille. Laaksi kysyi morsiamelta: "Tahdotko jne..." Morsian pamautti: "EN!" — Laaksi kysyi toisen kerran. Vastaus oli sama. Laaksi tiedusteli syytä kieltoon. Morsian hätääntyi ja sanoi: "Kirkkoherra on hyvä ja kyssyy viäl kolmannen kerran!" Mutta Laaksi ei kysynyt, vaan kehotti menemään kotiin ja vielä harkitsemaan asiaa. — Pariskunta ei palannut.

Isonpappilan väkeen kuului paitsi vuokraajan (vanhat sanoivat arintaattori) perhettä myös Ferdinand Katajainen (1860—1933), joka oli tullut Kiskosta Karaselle rengiksi ja puhui kotiseutunsa lyhyttä murretta. Hän oli tallimies ja talonmies. Hän valjasti hevosen kirkkokärryjen tai -reen eteen ja oli mukana, kun mentiin kirkkoon, silti kirkkoherra itse oli tavallisesti ohjaksissa. Suvisina sunnuntaiaamuina soudettiin toisinaan myös järven yli veneellä kirkkorantaan. — Vuokraajan perhe viljeli pappilan maita, mutta kirkkoherran omassakin käytössä oli 2—3 ha järvenrantapeltoa.

Lähetysjuhlat, pyhä- ja rippikoulut olivat eräitä seurakunnan keskeisimpiä työmuotoja. Laaksin rippikoululaiset eivät ole unohtaneet rippi-isäänsä: "Mei tykättiin hänest kovin, ei pauhannu, mut selvensi asjoi, eikä Laaksin tarvinnu mittään jöötä sen paremmin pittäät, järjestys säilys ittestäs. Kun rippikoulu loppus, niin mei kaikki paruttiin, kun oli niin ikävä Laaksii. Se oli torellinen Kansan Pappi." (Martta Lahti.)

Musiikkihetki isonpappilan salissa 1920-luvulla. Pianon ääressä Hanna Karanen, vas. A.E. Laaksi. Kuva kirjoittajan.

Laulu- ja saarnamies

A. E. Laaksi oli kumpaakin. Kotiseutuneuvos Aune Laaksi muistelee: "Lauantai-iltaisin setä muuttui hiljaiseksi, hän keskittyi miettimään saarnaansa. Hän ei sitä kirjoittanut sanasta sanaan, vaan teki liuskoille jäsentelyn, jonka pohjalta hän saarnasi vapaasti. Ajankohtaisista aiheista hän puhui erikoisen sytyttävästi. Se tempasi kuulijat mukaan."

Ylioppilasvuosinaan Laaksi joutui myös prof. Heikki Klemetin kirkkolaulukursseille. Klemetti innostui hänen ääniaineksestaan ja kelpuutti hänet mallilaulajakseen, jopa kehotti: "Lähtekää Pariisiin opiskelemaan laulua, ja teistä tulee varmasti vielä maailmankuulu oopperatenori, minä järjestän Teidät sinne!" A. E. Laaksilla oli luonnostaan tenoriääni, mutta jos tarvittiin, hän saattoi laulaa bassoa, niin laaja oli hänen äänialansa, toisessa ääripäässä korkea C! — Arkkipiispa Erkki Kaila oli häntä kuunnellut ja todennut: "Suomen paras messupappi." — Somerolla viljeltiin Laaksin kaudella paljon musiikkia. Hanna Karanen ja Laaksi esiintyivät yhdessä, samoin Somerniemen vt. kirkkoherra, myöhemmin prof. Lennart Pinomaa, erinomaisen hyvä pianisti hänkin, säesti Laaksia. Silloin helmeili isonpappilan salissa vaikkapa Bizet'in Helmenkalastajien loistokas tenoriaaria à la Caruso ja paljon muuta. Myös Aarne Aartio, alk. Andström, myöhemmin Tampereen Kalevan srk:n urkuri, somerolaista syntyperää, kuului tähän musikaaliseen veljeskuntaan. Opettaja Elina Lahtinen lauloi, samoin Esteri ja Aune Laaksi, toisinaan laulettiin duettoja yhdessä A. E. Laaksin kanssa. Kirkkoherra Laaksi johti paljon myös kuoroa sekä Somerolla että myöhemmin Kuorevedellä.

Jumalanpalveluksissa A. E. Laaksin messuamaa Herran siunausta kirkkokansa kuunteli henkeä pidätellen. Hänen äänenkäyttönsä ja tulkintansa hipoi täydellistä, hiljaisimmatkin nyanssit kantoivat suuren kirkon perimmäisiin soppiin kuin tyhjää. Monelle tämä hetki oli unohtumaton, melkein pakahduttava elämys.

Kun Somerolla 1930-luvun taitteessa levisi huhu, että kirkkoherra Laaksi oli hakenut Kuorevedelle, ei sitä aluksi edes uskottu. Oltiin pettyneitä ja ihmeissään. Häntä yritettiin taivutella jäämään, ja Laaksi itsekin empi. Hän otti yhteyttä tuomiokapituliin ja yritti peruuttaa hakemuksensa. Myöhäistä! Ei käynyt

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

toivottaa Somero-Seura

TULE AUTOKAUPOILLE SOMEROLLE

Ford Erkin Merkkiauto Oy

AVOINNA: ark. 10.00-18.30, lau 10.00-14.00
PUH. 949 483 978; myös ilt./Laitonen

Hyvää Joulua toivottaa

SOMERKOPIO OY
p. 47 105

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta toivottaa

market HANSKI
JOENSUUNTIE 32 SOMERO PUH 45865

Ei tulevaisuutta ilman viljelijää

maatalous oy
Somero, p. 46 401

Joulurauhaa kaikille asiakkailleen toivottaa
PIKA-PYYKKI
puh. 46 878

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta
KART Oy Ab

5
SOMERON SEUDUN SUURIN RAUTAKAUPPA
VIISRAUTA OY
TEHDASTIE, 31400 SOMERO (PL 38)
PUH. (924) 47301
• Rakennustarvikkeet • Sisustustarvikkeet maalit, matot, tapetit • teollisuustarvikkeet työkalut, teräkset • puutavarat

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta
HAKAS-HUOLTO Ky

AJA AUTOASIOISSA
SOMERON AUTO-ILVES
☎ 924-473 90

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta
Tapetti ja Väri
Joensuuntie 36

OVET — IKKUNAT
LASIT — ASENNUKSET
SOMERON LASI
PEKKA TURKKI
P. 924-46 485
924-46 486 (myös ilt.)

Hyvää Joulua toivottaen
LAUKAMO-YHTIÖT

Kiitämme kuluneesta vuodesta ja toivotamme Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta!
KAMERA-PISTE
VELISISKO
Joensuuntie 36 Puh. 488 575

SOMERON AUTOPELTI JA MAALAAMO
Henkilöauto- ja raskaskalusto
— MAALAUKSET
— KOLARIKORJAUKSET
— RUOSTEVAURIOT
— 4-PYÖRÄSUUNTAUS
Rypsitie, puh. 488 278

KAHVI- RUOKA- PIZZAPAIKKA
KAHVILA-RAVINTOLA
TORITUPA
Toivottaa Rauhaisaa Joulua
Hyvää Uutta Vuotta

Hyvää Joulua kaikille herkkusuille!
Avoinna
ark. 8.30-18.00
la 9.00-15.00
su 10.00-17.00
KOHTAAMISPAIKKA Café 45 SOMERO
JOENSUUNTIE 45 (SOMERMAAN TALO)
PUH. 488 117

syrjässä, oli vuosikymmenien ajan kummankin pappilan vakituinen apuihminen kaljan- ja maltaidenteossa, keritsemässä lampaita, keittämässä saippuaa, pyykinpesussa, saunanlämmityksessä ja monessa muussa. Ruustinna Aura Karasta Iita arvosti ylitse muiden ja oli ottanut hänestä oppia itsekin: "Pruustina pani vähän sualaa kansa imeläsoppaan. — Karasen pruustinan aikan kevästiin isonpappilan huanein nurkat varpuluural, ei niit paljaal harjal tyystin puhtaaks saa..."

Poliittisesti levoton vuosi 1917 vaihtui nuoressa tasavallan järkyttävien onnettomuuksien vuodeksi 1918, kapinavuodeksi, jolloin mm. Someron kappalainen Juhana Oskar Levänen menetti henkensä 17. 4. Jo muutamaa päivää aikaisemmin, huhtik. 12. päivän vastaisena yönä myös rovasti Karanen ja kirkkoherranapulainen A. E. Mäkelä joutuivat isossapappilassa katsomaan kuolemaa silmästä silmään kiväärinpiippu painettuna rintaa vasten. Mitään pahempaa ei kuitenkaan tapahtunut. Karaset lähtivät vielä samana yönä pakosalle isonpappilan Ahdeksamäen torppaan, ja A. E. Mäkelä jäi hoitamaan seurakunnan juoksevia asioita, mutta oli välillä piilossakin pahimman ajan.

Hanna Karanen

Papplan tyttärien on vanhastaan katsottu kuuluvan luontoisetuina pastoreille. Rovasti Erik Johan Karasella ja hänen ruustinnallaan Aura Ceciliallа oli kasvattina rovastin veljentytär, kuvankaunis ja musikaalinen Hanna Karanen (1899 — 1946). Nuoret rakastuivat toisiinsa ja kihlautuivat kesällä 1918. Arvoitukseksi jäi, miksi tästä säteilevän onnellisen oloisesta kihlaparista ei kuitenkaan koskaan tullut avioparia. Mikä heidät erotti? Ja mistä johtuikaan, että Agata, A. E. Laaksin esimerkillisen taitava emännöitsijä, oli kyllä Hanna-neitiä kohtaan korrekti, mutta viileä ja kireä? — "Ehkäpä siinä sivulliset touhusivat liikaa," arvelee vuosikymmeniä myöhemmin A. E. Laaksin veljentytär, kotiseutuneuvos Aune Laaksi, joka paljon asui setänsä luona sekä Somerolla että myöhemmin Kuorevedellä.

Yhteinen musisoiminen väheni ja avioliiton solmiminen pitkittyi, kun Hanna hakeutui sairaanhoitokouluun ja jäi valmistuttuaan virkaansa Helsinkiin. Silti Karaset toivoivat kuolemaansa asti, että Hanna ja hänen Erkkinsä vielä löytävät toisensa. Siinä toivossa he tekivät nuorille yhteisen testamentinkin.

Pikkupappilaan

Uutta kirkkoherranapulaista pyydettiin Jaatilan Taka-Simolaankin kastamaan esikoistytärtä. Pyykkikorissa autuaasti uinaileva pikkupakana esiteltiin pastorille, joka arvioi kapaloihin käärittyä nyyttiä diplomaattisin sanakääntein: "Hä-

Rovasti A.E. Laaksi. Kuva kirjoittajan.

nessä on paljon äitin näköä, mutta myös isänsä osallisuutta." — Tässä tarkoin punnitussa lauseessa ilmenevät koskettavasti nuoren papin kaikki empaattisuuden ainekset. Ei ollut ihme, että hänet pastori Levänen armovuoden jälkeen valittiin v. 1921 Someron kappalaiseksi. Jaatilan sillanpielen pikkupappila sai uuden isännän, ja aiemmin tätiään kirkkotien varren sievässä ja siistissä pikkuhuvilassa hoitaneesta Agata Sainiosta tuli hänen kaikkeen pätevä emännöitsijänsä, joka osasi suolata lihat, tehdä juustot ja makkarat, säilöä, siivota ja leipoa. Pikkupappilan kynnys oli matala kenen tahansa poiketa. Tuotiin lasta ristille, tultiin pyytämään vihkimistä tai hautaamista, ei koskaan lähdetty talosta, ennenkuin Agata oli tuonut prikalla kahvia tai vieras istutettu ruokapöytään. Vieraanvaraisuus oli pastorin tunnus, melkein kuin sakramentti. Pastorin ekonomiset tuntosarvet eivät varoittaneet silloinkaan, kun hän herkästi pyöräytti telefoonin veiviä ja pyysi Nestori Kangasmaata pirssiautollaan hakemaan leipurilta omenaleivoksia tai muuta hyvää kahvipöytään yllätysveiraille. Mutta onneksi oli Agata, jolla oli jalat maassa.

V. 1924 pastori A. E. Mäkelä otti sukunimekseen suvun ikivanhan Laaksi-nimen.

Someron kirkkoherrana

Rovasti Karasen kuoltua v. 1925 somerolaiset panivat toivonsa A. E. Laaksiin; hänestä haluttiin saada pitäjään uusi kirkkoherra, mutta ikä ja virkavuodet eivät vielä riittäneet vaalisijoille pääsyyn. Seurakunta pyysi häntä neljännelle vaalisijalle. Seurauksena oli äänten vyöry A. E. Laaksille ja muutto isoonpappilaan vappuna 1927. Agata Sainio seurasi isäntäänsä muutossa.

Lauri A. Sariola ja kirkkoherra A. E. Laaksi olivat lähinaapureita ja hyviä ystäviä. Silti Sariolan isäntä ei äänestänyt Laaksia, vaan vakaumuksensa mukaisesti jotakuta evankeelisen suunnan pappia, joka kuitenkin vaalissa sai vain vähän kannatusta. — Myöhemmin Sariola muisteli: "A. E. Laaksi oli minun äänestysratkaisustani pahoillaan. Hän katsoi, että koko äänestyksen tulos oli menettänyt merkityksensä, kun lähinaapuri halusi virkaan jotakuta toista." — Tämä kannaotto kuvastaa A. E. Laaksin herkkää, vahvasti taiteellista luonnetta. Näiden kahden arvovaltaisen naapurin ystävyyttä ei tahaton mielipaha silti särkenyt.

Vielä 1920-luvulla somerolaisnuorella oli harvoin toivoa opintielle kansakoulua pitemmälle; puuttui sekä aineellista tukea että ympäristön henkistä ymmärtämystä. Kirkkoherra Laaksi oli toisenlainen. Kalle Salakkaa hän auttoi pääsemään seminaariin, Kalle Lukumiestä hän opasti parin oppikoululuokan yli ja kannusti lukemaan teologiaa. Mikko Kajaani, opettaja ja urheiluvalmentaja, ei myöskään jäänyt ilman A. E. Laaksin henkistä työntöä. Moni muukin nuori sai sytykkeitä hänen jalkainsa juuressa. Laaksin kasviharrastukset tarttui-

A.E. Laaksi, laulumies ja saarnamies

Kirkkoherra A.E. Laaksi viikatteen varressa isonpappilan rantapellolla 1920-luvun lopulla. Kuva Somero-Seuran kuva-arkisto.

Maakirjojen mukaan Kuorevedellä on 1500-luvulta lähtien asunut Laaksin talonpoikaissuku. 1700-luvun lopussa toimitetussa isossajaossa suvun kantatalo jaettiin neljään osaan, ja Laaksi jäi kylän nimeksi. Yksi neljästä Laaksista oli Mäkelä, tulevan Someron kirkkoherran Akseli Erkki Laaksin kotitalo. Akseli Erkki syntyi sisarussarjansa kuopuksena v. 1888. Hänen isänsä oli herastuomari Kaarle Henrik Samulinpoika Mäkelä ja äiti Iida Juhontytär, s. Mattila, Kuoreveden Hallin kylästä. Äidin veli oli kansanballadin kuuluisa Hallin Janne, joka "Mustamäen ahtehessa postilta hengen otti". Sekä Janne että koko suku mainitaan lahjakkaina laulajina, ja myös Akseli Erkki oli tästä lahjasta saanut täyden perintöosan.

Hyväpäinen poika pääsi Jyväskylän lyseoon. Siellä hän erityisesti innostui biologiaan, mutta botaniikantutkijaa hänestä ei kuitenkaan tullut, vaan isän toivomuksesta pappi; äiti oli kuollut pojan ollessa 7-vuotias. Pappisvihkimyksen jälkeen 1916 A. E. Mäkelän (v:sta 1924 Laaksi) ensimmäiset seurakunnat olivat Pihlajavesi ja Sahalahti, mutta vain lyhyen aikaa, sillä jo 1917 hänet määrättiin Somerolle kirkkoherranapulaiseksi.

Kirkkoherranapulaisena Somerolla

Keväällä 1917 soi jonakin päivänä Someron isonpapplan tampuurissa telefooni ja ruustinna Karanen meni vastaamaan. Sitten hän pani torven pois ja riensi kyökkiin kertomaan uutista: "Se uusi pastori on nyt tullut, soitti juuri Joensuusta ja on kohta täällä." — Kyökissä hääri Iita, joka tuli kysyneeksi: "Mimmoten sit mahtaa olla miähiitäs?" — "Muuta ei tiedä, mutta ääni oli kaunis," vastasi ruustinna.

Se piti paikkansa. Kohta sen saattoi seurakuntakin panna merkille.

Iita muisti vielä vanhoilla päivillään, kuinka ruustinna otti uuden apulaisen vastaan kuin oman poikansa. Ompelija kutsuttiin pappilaan, flanellipakasta leikattiin pastorille kalsonkeja ja aluspaitoja, ompelukone surisi.

Iida Maria Lehtinen eli Iita, jonka tupa oli Jaatilassa Mäkilän mäen

Hyvää Joulua ja Onnekasta Uutta Vuotta kaikille asiakkailleen toivottaa

KOSMETOLOGINEN HOITOLA
Ritva Heino ja Marja-Leena Ylenius
Joensuuntie 28 (Saukon Liiketalo)
31400 SOMERO, puhelin 924-46 588

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

Sähköurakointi J. Mäenpää & Co
PUH. 46 715 ja 46 831

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta asiakkailleen toivottaa
SÄHKÖ-ERKKI

Joulu kirkossa kohdataan

Someron seurakunta

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta
RAUTA- JA PELTINELIÖ OY
om. Siviranta
puh. 45 929

Hyvää Joulu ja Onnellista Uutta Vuotta asiakkailleen toivottaa
Someron Taksit
puh. 485 030

HYVÄÄ JOULUA JA MENESTYKSELLISTÄ UUTTA VUOTTA TOIVOTTAA
LEHTOSEN KASVATTAMO ky
puh. 485110

Hyvää Joulua ja liikenneturvallista vuotta 1991
SOMERON AUTOKOULU oy ☎ 46 473

Hyvää Joulua

KUKKAKAUPPA
JA HAUTAUSTOIMISTO

R. Mikkola ky

puh. 485 092, iltaisin 47 188
Auto 949/226 996

Hyvää Joulua
ja
Onnellista Uutta Vuotta

Renlund

JOENSUUNTIE 5 31400 SOMERO
PUH. 47 331 fax. 485 330

- näkötarkastukset
- silmänpaineenmittaukset
- silmälasit
- piilolasit
- muotikehykset
- kuulokojeet
- kuulokojehuolto
- paristot
- suurennuslasit
- kiikarit
- filmit
- valokuvien kehityspalvelu
- angoralämmittimet

näköalaoptikko
SOMERON OPTIIKKA OY

Joensuuntie 31, 31400 SOMERO Puh. (924) 46 133 Päivystämme ma-to 9.00-17.00, pe 9.00-18.00

HYVÄÄ
JOULUA
TOIVOTTAA

Sähkö & Kone

PHILIPS
valtuutettu PHILIPS myyjä

Sähkön ja kodintekniikan ammattiliike vuodesta 1937.

ELEKTRIA

HYVÄN
PALVELUN MYYMÄLÄT

SOMERO Jukolantie 2 924-45888

Huolto ja varaosamyynti
Someron Huoltomestarit Oy
Joensuuntie 42
puh. 924-47 255

Hyvä kampaamo
MUOTITUKKA
JUKOLASSA
tehokas
solarium

Muotitukka
KAMPAAMO
naisille ja miehille

puh. 47 169

JUSSIN
ASUSTE

JOENSUUNTIE 16
PUH. 485 045

Hyvää Joulua
ja
Onnellista
Uutta Vuotta

Kukkakauppa
Mimi Rose
Joensuuntie 42, 485 380

kossa osa lähes 200 vuoden vanhoja. Pari Raamattuakin, jotka olivat "Frenckelin ja pojan tykönä prantätyt", osoittautuivat iässään olevan jo toisella sadalla, samoin ruotsinkieliset, torpparien oikeuksia käsittelevät kauppa- ja asiakirjat. Myös kantotuoli, puukello ja auringonkello kiinnostivat harvinaisuudellaan retkikuntaa kovasti. Viimeksi mainitun saamisesta kokoelmiin kerrottakoon tässä hauska ja sinänsä juuri ratkaiseva tapaus. Olimme Pentti Näykin johdolla kolunneet jo kaikki hänen ullakkonsa, kun hän tuli ilmaisseensa "erehdyksessä" harvinaisen auringonkellon olemassaolosta. Tosin Pentti Näykki ei sentään tästä viimeisestä aarteestaan raskinnut niin vain luopua, mutta johdatti meidät pellon pientareelle sitä kuitenkin katsomaan. Tuli sitten vahingossa luvanneeksi sillä ehdolla, että Eila Koskinen sen kantaisi autoon (noin 40—50 m.). Suureksi riemuksemme Eila otti sanat vakavasti — astui kellon ääreen — riisui takkinsa — nosti ja kantoi kivimöhkäleen, joka lievästi arvioiden ylitti ainakin 50 kiloa. Ehkä joku taisi auton lavalle nostaessa hieman auttaa, mutta siitä en puhu mitään. Tulemme muistamaan kiitollisuudella ja liikuttuneina Eilan ratkaisevaa osuutta tämän arvokkaan lisän saamisessa kokoelmiimme. Pentti Näykille — mies kun sanoissaankin osoitti olevansa —piteni hieman keilon katsomismatka, mutta voihan siinä samalla toimitella aina muutkin asiat.

Vielä lopuksi lämmin kiitos edellä mainituille taloille lahjoituksista sekä kaikille retkikunnassa mukana olleille henkilöille mainiosta avusta.

Pentti Mäkinen

Asian unohtamisesta katson olevani koisthuhtalaisille velkaa jonkinlaisen selityksen, vaikka sen antaminen ei ole kovin helppoa, koska minulla ei ole v:n 1953 toukokuulta vähäistäkään päiväkirjamerkintää.

Kun v:n 1980 vaiheilla aloin kirjoittaa museon 25-vuotishistoriikkia, oli Koisthuhdan keruusta kulunut n. 27 vuotta. Siinä ajassa ihminen ehtii unohtaa paljon muutakin, ellei ole mustaa valkoisella.

Huhti-toukokuun 1953 olin ollut Someron yhteiskoulusta virkavapaana laajahkon, kiireisen kirjallisen työn vuosi, jonka takia minulta jäi väliin muitakin kuin Koisthuhdan keruu, kuten olen historiikissa kertonut (s. 47). Ehkä olin sentään läsnä koulun päättäjäisissä lauantaina 30. toukokuuta ja ehkä jonkun uuden ylioppilaan lakkiaiskahvilla 31. päivänä, joka oli se keruupäivä.

Jos olisin ollut itse mukana Koisthuhdassa, olisi kai siitä jäänyt jotain muistiinkin.

Jos olisin 1953 aavistanut, että 1980 rupean kirjoittamaan museon historiikkia, olisin varmaan kynsin hampain pitänyt kiinni Pentti Mäkisen artikkelista. Mutta kun en aavistanut.

Meni tämä juttu jossitteluksi.

Kiitos Mikko Paakkoselle siitä, että hän säilytti tuon arvokkaan todistuskappaleen. Yhdyn myös Pentti Mäkisen esittämiin kiitoksiin.

Näkyvimpänä muistona Koisthuhdan keruusta ja Eila Koskisen ihailtavasta voimannäytteestä on museon pihassa edelleen Pentti Näykin pellolta tuotu aurinkokello, joka näyttää edelleen kiinnostavan museovieraita.

TAPIO HORILA

Käytiin myös Koisthuhdassa

Museohankkeet Somerolla alkoivat keväällä 1953. Niihin antoi sysäyksen Someron suuri maatalousnäyttely, jossa oli yhtenä ohjelmanumerona kulkue "Elonkorjuu kautta aikojen". Tätä varten piti kerätä vanhaa maatalouskalustoa, mikä taas synnytti ajatuksen museon perustamisesta. Ensimmäisen laajahkon keruuretken teimme Somerniemelle 17. toukokuuta 1953. Tästä retkestä kerroin Somero-lehdessä 29. 5. 53 otsikkona "Pitäjään puuhataan museota". Näistä museon alkuvaiheista olen kertonut 25-vuotishistoriikissa "Someron museo 1956 — 1981".

Historiikin ilmestymisen jälkeen kului lähes kymmenen vuotta kenenkään kaipaamatta keruuselostukseen täydennystä — ainakaan julkisesti. Ehdin jo varmaan tuudittautua siihen uskoon, ettei kirjassani ainakaan sillä kohtaa ole mitään korjattavaa. Mutta kuinkas sitten kävikään.

Syksyllä 1989 sattui museokirjan lukemaan Mikko Paakkonen Someron Koisthuhdasta. Tarkka kaveri kun on, hän havaitsi heti, että historiikista puuttui selostus Koisthuhtaan suuntautuneesta keruusta 31. 5. 1953 (siis pari viikkoa Somerniemen keruun jälkeen). Retkellä oli mukana mm. Someron kunnan silloinen nuoriso-ohjaaja Pentti Mäkinen, joka kertoi kokemuksistaan Somero-lehdessä 5. 6. 53 otsikolla "Tuloksellista vanhojen esineiden keräystä Koisthuhdassa". Paakkosella oli tästä kirjoituksesta tallella leike, jonka Ensio Männistö toi nähtäväkseni. Jos itse olin kirjoituksen aikoinaan leikannut, leike oli hukkunut tai unohtunut siihen mennessä, kun aloin historiikkia kirjoittaa. Ihme, ettei artikkeli sattunut silmiini edes selaillessani vanhoja Somero-lehden vuosikertoja.

Olin tästä tahattomasta työtapaturmasta pahoillani, sillä arvostan suuresti koisthuhtalaisten osoittamaa kotiseutuhenkeä. Enska arveli, että asiaa voitaisiin korjata, jos vaikka Somero-lehdessä se otettaisiin vielä esille. Pidin kuitenkin vain Someron Joulua riittävän arvokkaana foorumina koisthuhtalaisten museoharrastusten myöhästyneelle uudelleenjulkistamiselle.

Kapteeni Aku Keinänen, joka oli valmistellut Somerniemen retkeä, oli ilmeisesti myös Koisthuhdassa liikkeelle panevana voimana.

Seuraavassa Pentti Mäkisen artikkeli hieman lyhennettynä:

Sunnuntainen retkemme antoi oivan näytteen siitä, miten myötämielisesti talolliset, joiden luona ehdimme käydä, suhtautuivat asiaan ja auliisti luovuttivat vanhat aarteensa suunnitteilla olevaa museota varten. Eikä tässä kaikki, vaan harrastuksesta omistivat koko pyhäpäivän keräykselle liittymällä itse kolmihenkiseen ryhmäämme. Näin saamamme vapaaehtoisen täydennyksen jälkeen muodostivat varsinaisen keräysryhmän seuraavat henkilöt: kapt. Aku Keinänen, autonkulj. Toivo Toivonen, opiskelijat Helinä Koskinen, Eila Koskinen, mv:t Mikko Paakkonen, Aarne Iivonen, Martti Olander sekä allekirjoittanut. Arvata saattaa, että matkamme vastasi miellyttävyydessään täysin huviretkeä. Sellainen toimintahan onkin aina antoisaa, missä huvi ja hyöty ovat yhdistettynä.

Seuraavat talot lahjoittivat esineitä: Koisthuhdan Vanhala, Koisthuhdan Koivula, Sylvänän Alho, Sylvänän Simperi, Sylvänän Harmaa ja Sylvänän Kivistö. Esineitä kertyi yhteensä noin 50 kpl., jou-

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta
Leninki ja Asuste

HYVÄÄ JOULUA JA HYVÄKUNTOISTA VUOTTA 1991
Someron Fysioterapia
Joensuuntie 31
31400 Somero
P. 924-47 047

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta asiakkaillen, toivottaa Grilli Ykkösen henkilökunta
GRILLI YKKÖNEN
Joensuuntie 1, puh. 488 070

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta
ESSO
SOMERON HUOLTO OY

ILOISTA JOULUA
VESIJOHTOLIIKE
PUTKI-SAARINEN
URHEILUTIE 37 31400 SOMERO
PUH.924-47291

HYVÄÄ JOULUA TOIVOTTAA
SOMERSPORT
Joensuuntie 45 31400 SOMERO
Puh. 924-488 225

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta!
INTER SPORT® **TUOMINEN**
Puh. 485182

Lämmintä joulumieltä kaikille
Kukkatuvasta Marja ja Taina

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta
KENKÄ
JALKINELIIKE JA KORJAAMO
HÄRKÖNEN

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta vuotta
toivottaa
SOMERIKKUNA ky

HYVÄÄ JOULUA TOIVOTTAA
Someron KEMIKALIKAUPPA
Joensuuntie 28, Somero, puh. 485 217

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta asiakkailleen toivottaa
Someron Kenkä ja Sukka ky
Valtaharjun liiketalo

Kirja on usein ystävälle paras lahja.

ONNEKASTA JOULUA

Someron Kirjakauppa

KIITTÄEN KULUNEESTA VUODESTA JA ONNEA ALKAVALLE VUODELLE

Teeriharju

huvikeskus

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

TARJOUKSESSA AINA KAIKKI paitsi hinta rauh. tuotteet
– ILMAN RAJOITUSTA – ILMAN KUPONKIA
SÄÄSTÖHALLI
MA – PE 9 – 20, LA 9 – 15 PUH: 45904

Hyvää Joulua toivottaa

VALINTA MÄKINEN

Somerniemi, puh. 42 674

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

SOMERON KUNTA

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta kaikille somerolaisille toivottaa

Jussin Baari

puh. 45 443

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

Kaihdin-Lehtonen ky

puh. 45 814

Someron Joulu

Eräissä yhteyksissä ihmeteltiin viime vuonna Someron Joulun ilmestyttyä, että miksi lehdessä on niin vähän jouluista sisältöä. Kysymys onkin aiheellinen, sillä edes kerran vuodessa ilmestyvän lehden ei ole syytä jättää lukijoidensa kysymyksiä huomaamatta.

Someron Joulu on ennen kaikkea kotiseutulehti, jonka nimi viittaa enemmän ilmestymisajankohtaan kuin lehden sisältöön. Kotiseutulehtenä Someron Joulu sisältää kirjoituksia somerolaisesta elämänmenosta joko nykyisten tai entisten somerolaisten kirjoittamana. Vuosien varrella lehden kansien väliin onkin kertynyt melkoinen määrä kotiseutuasiaa, joka muutoin olisi saattanut jäädä kokonaan julkaisematta.

Kotiseutu-aineisto antaa Someron Joululle tänäkin vuonna vankan sisällön; esimerkkeinä mainittakoon Kaarina Pollarin, Essi Torkkomäen ja Timo Alasen laajat kirjoitukset. Myös lehden julkaisijan, Somero-Seuran vuotuisista tapahtumista kertovat kirjoitukset on käsitettävä osaksi kotiseudun perinteen tallentamista.

Vankan asia-aineiston ohella Someron Jouluun pyritään vuosittain saamaan myös viihteellisempää aineistoa niin, että lehti kokonaisuudessaan olisi monipuolinen lukupaketti. Esimerkiksi Kaari Utrio ja Antti Haggrén jatkavat tänä vuonna tätä perinnettä. Henkilökohtaiset muistelmat, runot ja toivottavasti myös valokuvat tekevät lehden sisällöstä rikkaamman ja tuovat lehteen sitä kaivattua jouluisuutta.

Kaiken tämän lisäksi Someron Joulu on lukijoidensa lehti; se on avoin kaikille kirjoittajille ja kuvittajille. Toivottavasti se onnistuu välittämään tänäkin vuonna yhteisiä miellyttäviä lukuhetkiä jouluun valmistauduttaessa.

Somero-Seura ja Someron Joulun toimituskunta toivottavat kaikille lukijoille hyvää ja rauhallista joulua.

SISÄLLYS

Käytiin myös Koisthuhdassa	*4*	*Tapio Horila*
A.E. Laaksi, laulumies ja saarnamies	*6*	*Kaarina Pollari*
Jaatilanjoki	*10*	*Risto Rasa*
Se lukkee, kun ossaa!	*11*	*Lisa de Gorog*
Kurin vaiheita 50 vuoden takaa	*12*	*Timo Alanen*
Jaatilan pitsikerho	*15*	*Irja, pitsikerholainen*
Härjänojan luontoa rakastan vieläkin	*16*	*Salli Lehtinen*
Työtä lähimmäisen auttamiseksi	*19*	*Elina Virtaperko*
Polttarit — mitä se on?	*20*	*Seppo Kemppainen*
Kaskuja isoäidistäni	*23*	*Antti Haggrén*
Pärevalkeitten aikaan	*24*	*Enska*
Kaksi runoa	*25*	*Tuula Kämi*
Rakas Thea	*26*	*Kaari Utrio*
Pelto	*28*	*Seppo Kemppainen*
Someron Saha Oy	*30*	*Essi Torkkomäki*
Kolme joulua	*35*	*Siiri Haltia*
Hei, "skooleri", tuus tsekkaan!	*36*	*Tanja Rasila*
Kirkonkoulun oppilaat Lahdessa	*40*	
Kotiseututyön vuosi	*41*	

Toimituskunta	*Tuula Kämi* *Tapio Horila* *Sirkku Kurkikangas* *Seppo Kemppainen*
Ulkoasu	*Seppo Kemppainen*
Levikki	*Kyllikki Kujanpää*
Ilmoitukset	*Esko Helminen*
Kansi	*Valokuva Seppo Kemppainen*
Julkaisija	*Somero-Seura ry.*
Paino	*Somerpaino*
	Somero 1990

BONUS KÄY TÄÄLLÄ

Keskitä ostosi - hyödyt enemmän

Salon Seudun Osuuskaupalla on 36 Bonuspaikkaa.
Bonus hyvittää jopa 3 % kuukaudessa. Keskimäärin 3000 markan kuukausihankinnoilla Bonus poikii taloudellesi yli 1000 markkaa vuodessa.

Bonus karttuu helposti ja joustavasti Salon Seudun Osuuskaupan vihreällä jäsenkortilla. Ostot kirjataan toimipaikkojemme kassoilla ja kuukauden hyvitys, Bonusraha saapuu kerran kuukaudessa kotiisi — kätevästi postitse omistajakirjeessä.

Kysy lisää toimipaikoistamme.

SALON SEUDUN OSUUSKAUPPA

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

TILITOIMISTO LYYTIKKÄ OY

Joensuuntie 25, 31400 SOMERO, Puh. (924) 464 72 — ATK-KIRJANPITOTOIMISTO — Vapaudenkatu 1, 30100 FORSSA, Puh. (916) 247 35

Somerpaino

puh. 924-45 566

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

SOMERON OSUUSPANKKI

SOMERON SÄÄSTÖPANKKI

KANSALLIS-OSAKE-PANKKI

JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄT
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ J
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄT
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ J
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄT TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE H JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄT TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE H JOULU TULEE H
TULEE HÄRKÄT TULEE HÄRKÄT
HÄRKÄTIELTÄ J HÄRKÄTIELTÄ J
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄT
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ J
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄ
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H
TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄT
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ J
JOULU TULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TULEE H

K-halli HÄRKÄTIE

Someron Joulu 1990